

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

MAREA CAMERĂ

DOSARUL MORICE împotriva FRANȚEI

(Cererea nr. 29369/10)

HOTĂRÂRE

STRASBOURG

23 aprilie 2015

Hotărârea este definitivă. Aceasta poate suferi modificări de formă.

În cauza "Morice împotriva Franței",

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, reunită în Marea Cameră alcătuită din:

Dean Spielmann, președinte,
Josep Casadevall,
Guido Raimondi,
Isabelle Berro,
Ineta Ziemele,
George Nicolaou,
Luis López Guerra,
Mirjana Lazarova Trajkovska,
Ann Power-Forde,
Zdravka Kalaydjieva,

Julia Laffranque,
Erik Møse,
André Potocki,
Johannes Silvis,
Valeriu Grițco,
Ksenija Turković,
Egidijus Kūris, judecători,
și Johan Callewaert, grefier adjunct al Marii
Camere,

după ce a deliberat în camera de consiliu, la 21 mai 2014 și la 18 februarie 2015,

pronunță prezenta hotărâre, adoptată la ultima dată susmenționată:

PROCEDURA

1. La originea cauzei se află cererea (nr. 29369/10) formulate împotriva Republicii Franceze, prin care Curtea a fost sesizată, conform articolului 34 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale („Convenția”), de către domnul Olivier Morice („reclamantul”), cetățean francez, la 7 mai 2010.

2. Reclamantul a fost reprezentat de către doamna C. Audhoui și domnul J. Tardif, avocați în cadrul Baroului Paris. Guvernul francez („Guvernul”) a fost reprezentat de un agent guvernamental, în persoana d-nei E. Belliard, Directorul Direcției Juridice din cadrul Ministerului Afacerilor Externe.

3. Reclamantul pretinde că, în cursul procedurilor desfășurate în fața Curții de Casație, a fost încălcat principiul imparțialității stipulat de Articolul 6, punctul 1 al Convenției, și că i-a fost încălcată libertatea de exprimare, garantată de articolul 10, din cauza condamnării pe care o suferise.

4. Cererea a fost alocată Secției a 5-a a Curții (regula 52, punctul 1 din Regulamentul Curții). La 11 iunie 2013, o cameră a acelei Secții, formată din următorii judecători: Mark Villiger, președinte, Angelika Nußberger, Boštjan M. Zupančič, Ganna Yudkivska, André Potocki, Paul Lemmens, Aleš Pejchal, judecători, precum și din Claudia Westerdiek, grefier de secție, a declarat cererea ca fiind admisibilă și a pronunțat o hotărâre. S-a constatat în unanimitate că au fost încălcate prevederile Art. 6, punctul 1 și, cu majoritate, s-a constatat că nu fuseseră încălcate prevederile Art. 10. Opiniile parțial divergente ale judecătorilor Yudkivska și Lemmens au fost anexate hotărârii.

5. La 3 octombrie 2013, reclamantul a solicitat deferirea dosarului Marii Camere, în temeiul articolului 43 din Convenție. La 9 decembrie 2013, cererea a fost admisă de către un complet al Marii Camere.

6. Membrii Marii Camere a fost aleși în conformitate cu prevederile punctelor 4 și 5 ale Art. 26 din Convenție și cu regula 24.

7. Atât reclamantul, cât și Guvernul au formulat observații scrise pe fondul cauzei. În plus, au fost primite observații din partea Consiliului Barourilor și Asociațiilor Juridice Europene, din partea Baroului Paris, a Consiliului Național al Barourilor și al Conferinței Președinților Barourilor Franceze, care au primit încuviințarea președintelui de a interveni în procedura scrisă (punctul 2 al Art. 36 din Convenție și regula 44, punctul 3).

8. Pe 21 mai 2014 a avut loc o ședință publică la sediul Curții Europene a Drepturilor Omului de la Strasbourg (regula 59, punctul 3).

În fața Curții s-au prezentat:

(a) din partea Guvernului:

Doamna N. Ancel, coordonator, din partea Secției pentru Drepturile Omului din cadrul Ministerului Afacerilor Externe și Dezvoltării Internaționale, agent guvernamental,

Domnul A. Letocart, din partea Ministerului Justiției,

Doamna M.-A. Recher, din partea Ministerului Justiției,

Doamna P. Rouault-Chalier, din partea Ministerului Justiției,

Doamna E. Topin, de la Ministerul Afacerilor Externe și Dezvoltării Internaționale, consilieri;

(b) din partea reclamantului:

Doamna C. Audhoui, membru în Baroul Paris,

Domnul L. Pettiti, membru în Baroul Paris,

Domnul N. Hervieu, consilier în cadrul unei societăți de avocați

ce își desfășoară activitatea la Consiliul de Stat și la Curtea de Casație, avocat,

Domnul J. Tardif, membru în Baroul Paris,

Doamna C. Chauffray, membru în Baroul Paris, consilieri.

Curtea a audiat intervențiile domnilor Morice, Pettiti și Hervieu și a doamnei Ancel.

ÎN FAPT

I. CIRCUMSTANȚELE CAUZEI

9. Reclamantul s-a născut în 1960 și locuiește la Paris. Reclamantul este avocat, membru în Baroul din Paris.

Decesul judecătorului Borrel și procedurile ulterioare

10. La 19 octombrie 1995, domnul Bernard Borrel, judecător care fusese detașat de un an de către statul francez în calitate de consilier tehnic pe lângă Ministerul Justiției din Djibouti, în contextul acordurilor de cooperare încheiate între cele două state, a fost găsit mort la 80 de kilometri distanță de orașul Djibouti. Corpul său, pe jumătate dezbrăcat și prezentând arsuri parțiale, se afla la circa 20 de metri de un drum îndepărtat. În zilele care au urmat, cercetările desfășurate de jandarmeria din Djibouti au concluzionat că domnul Borrel se sinucisese prin autoincendiere.

11. La 7 decembrie 1995, tribunalul de mare instanță de la Toulouse a inițiat o anchetă judiciară pentru a determina cauza morții. Cadavrul d-lui Bernard Borrel, care a fost repatriat și înhumat la Toulouse, a

fost supus unei autopsii la 15 februarie 1996. Deși starea de descompunere a cadavrului nu a permis stabilirea cu precizie a cauzei morții, raportul a concluzionat că decesul nu a fost suspect.

12. La 3 martie 1997, doamna Elisabeth Borrel, văduva lui Bernard Borrel, ea însăși judecător, a depus o plângere în calitate de parte civilă, în nume propriu și în numele celor doi copii minori, împotriva persoanei sau persoanelor necunoscute, pentru omor cu premeditare. Ea l-a mandatat pe reclamant, domnul Morice, pentru a o reprezenta în dosarul respectiv.

13. La 8 și 23 aprilie 1997, au fost inițiate două anchete judiciare în legătură cu omorul cu premeditare comis de o persoană necunoscută sau de mai multe persoane necunoscute.

14. Printr-o decizie din 30 aprilie 1997, ancheta judiciară cu privire la cauza morții și cele două anchete în legătură cu omorul cu premeditare au fost conexe.

15. La 29 octombrie 1997, Curtea de Casație a acceptat solicitarea reclamantului de a retrage cauza de la tribunalul Toulouse. Cauza a fost transferată tribunalului de mare instanță din Paris, unde, la 12 octombrie 1997, i-a fost alocată doamnei M., asistată de domnul L.L., la 7 ianuarie 1998, ambii judecători de instrucție, pentru a conduce împreună ancheta.

16. La 19 noiembrie 1999, un judecător de la Baroul Bruxelles a anunțat poliția că A., fost înalt funcționar și membru al Gărzii Prezidențiale din Djibouti, căruia i se acordase azil în Belgia, dorea să facă anumite dezvăluiri cu privire la judecătorul Borrel. Informațiile astfel prezentate au fost transmise autorităților franceze prin intermediul Interpolului. O hotărâre din 28 mai 2009 a Curții de Apel Versailles (a se vedea paragraful 18 de mai jos) prezintă următoarea succesiune a evenimentelor: judecătorii M. și L.L. nu au răspuns, întrucât martorul a dorit să rămână anonim, și nu s-a dat curs informațiilor; astfel că avocatul belgian al martorului a contactat reclamantul, care a făcut demersuri ca martorul să fie intervievat de către jurnaliști de la cotidianul Le Figaro și de la canalul TV TF1, la finalul lunii decembrie 1999. În cele din urmă, ca urmare a publicării și transmiterii aceluși interviu la începutul lunii ianuarie 2000, judecătorii M. și L.L. au decis să se deplaseze în Belgia pentru a-l asista pe anchetatorul belgian în strângerea probelor de la martor.

17. La 31 ianuarie 2000, judecătorii M. și L.L. au audiat martorul la Bruxelles. Ulterior, A. a susținut că d-na Judecător M. a exercitat presiuni și intimidări asupra martorului, care a dorit să-și retragă declarația, nemulțumirile sale fiind exprimate într-o scrisoare din 2 februarie 2000 adresată de avocat procurorului. Mai mult, martorul a acuzat procurorul din Djibouti că l-ar fi amenințat în încercarea de a-l determina să-și retragă declarația, și a pretins că șeful serviciilor secrete din Djibouti i-ar fi ordonat șefului Gărzii Prezidențiale, căpitanul I., să redacteze o declarație prin care să îl discrediteze. Căpitanul I. a confirmat acuzațiile aduse de A. împotriva sa.

18. În Franța a fost deschisă o acțiune în justiție împotriva procurorului și a șefului serviciilor secrete din Djibouti pentru prezentarea de probe false. Văduva judecătorului Borrel și fiul acestuia, martorul A., căpitanul I. și A.M., un avocat francez implicat, s-au constituit ca părți civile. Doamna judecător M. a oferit probe în calitate de martor. Printr-o sentință din 27 martie 2008 a tribunalului penal de la Versailles, Procurorul și șeful serviciilor secrete din Djibouti au fost condamnați la optsprezece, respectiv

la douăsprezece luni de detenție și la plata de daune-interese părților civile, apoi, la 28 mai 2009, au fost achitați de Curtea de Apel Versailles.

19. La 2 februarie 2000, în contextul anchetei judiciare în legătură cu crima cu premeditare, trei sindicate profesionale ale judecătorilor și procurorilor, și anume *Syndicat de la magistrature*, *Association professionnelle des magistrats* și *Union syndicale des magistrats*, au solicitat constituirea ca părți civile.

20. La 16 martie 2000, reclamantul a solicitat în numele doamnei Borrel, în primul rând, administrarea de probe furnizate de martorul A., în Belgia, și, în al doilea rând, organizarea unei vizite în Djibouti, pentru cercetarea câmpului infracțional, în prezența părților civile.

21. Printr-o decizie din 17 martie 2000, judecătorii de instrucție M. și L.L. au acceptat solicitarea privind-l pe A., constatând că era absolut necesară o nouă audiere. Însă nu au încuviințat o vizită la fața locului, întrucât mai fuseseră efectuate două vizite, una în 1999, alta cu o săptămână înainte de susnumita decizie, argumentând că nu înțeleg „cum o vizită la fața locului în prezența părților civile ar fi utilă descoperirii adevărului, în acea etapă procedurală”. Judecătorii au adăugat că pe timpul vizitei pe care o efectuaseră în Djibouti cu câteva zile mai devreme, fuseseră însoțiți de doi experți, inclusiv de directorul Institutului de Medicină Legală din Paris, și că tot atunci locul a fost filmat și fotografiat.

22. Reclamantul și un alt avocat au făcut apel împotriva respectivei decizii. Aceștia, precum și avocatul care reprezenta sindicatul magistraților (*Syndicat de la magistrature*), și-au depus concluziile la Secția de Rechizitorii, susținând că ultima vizită la fața locului desfășurată în prezența unui expert ar putea fi considerată o reconstituire de la care părțile civile au fost excluse, și că singurul obiectiv al anchetei a fost de a demonstra că victima se sinucisese. Tot ei au solicitat ca Secția de Rechizitorii să preia dosarul de la judecătorii de instrucție și să continue ancheta.

23. Printr-o rezoluție din data de 21 iunie 2000, Secția de Rechizitorii de pe lângă Curtea de Apel Paris a constatat că, întrucât fuseseră organizate două vizite la fața locului în absența părților civile, una din vizite fiind aproape o reconstituire, era indispensabilă aflării adevărului prin organizarea unei reconstituiri la fața locului în prezența părților civile, astfel încât acestea să-și poată exercita drepturile. Ca urmare, deciziile judecătorilor M. și L.L. pe acest capăt de cerere au fost înlăturate. În plus, cei doi judecători au fost dezinvestiți și a fost desemnat un nou judecător de instrucție, în persoana d-lui P., care să continue ancheta.

24. La 19 iunie 2007, procurorul de la Paris, ca urmare a cererii judecătorului de instrucție care administra dosarul la acea dată, a emis o declarație, în temeiul articolului 11, paragraful 3 din Codul de Procedură Penală, pentru a clarifica în mod public că „deși în trecut a fost preferată ipoteza sinuciderii, probatoriul strâns în special începând din 2002 sugerează un act criminal”, adăugând că rapoartele experților constataseră că „Bernard Borrel era deja întins pe sol când pe corpul lui au fost vărsate lichide la întâmplare”.

25. Acțiunea se află încă în desfășurare.

B. Fapte cu privire la dosarul „Biserica scientologică”

26. Ministrul justiției a făcut trimitere, prin acte emise la 29 iunie și 16 octombrie 2000, la anumite deficiențe ce pot fi atribuite doamnei judecător M. de către Consiliul Superior al Magistraturii (CSM), în calitate de organism disciplinar al judecătorilor, cu privire la ancheta judiciară efectuată în dosarul „Biserica scientologică”, cu care magistratul fusese investit, și în care reclamantul a reprezentat părțile civile. d-na Judecător M. a fost criticată pentru a nu fi fost suficient de preocupată și atentă în instrumentarea dosarului, nelucrând deloc la acesta timp de cinci ani, pentru a fi recurs la procedura soluționării amiabile, fapt ce depășește competența judecătorului de instrucție, precum și pentru a nu fi făcut copii de pe toate actele aflate la dosar, făcând astfel imposibilă reconstituirea dosarului după ce părți din acesta au dispărut din camera de consiliu a d-nei Judecător. d-na Judecător M. a cerut ca solicitarea adresată CSM să fie declarată nulă și neavenită, în principal pentru că fusese făcută publică de către directorul de cabinet al ministrului cu ocazia unei conferințe de presă, chiar înainte ca ea să fi fost personal înștiințată cu privire la decizie. În paralel, la 18 octombrie 2000, Secția de Rechizitorii de pe lângă Curtea de Apel Paris a admis cererea reclamantului de retragere a dosarului „Biserica scientologică” de la d-na Judecător M.

27. La 4 iulie 2000, cu ocazia unei ședințe a adunării generale a judecătorilor tribunalului de mare instanță de la Paris a fost ridicată problema procedurilor disciplinare împotriva d-nei Judecător M., în special pentru că aflaseră despre acestea din presă, d-na Judecător vizată nu fusese informată oficial, iar președintele instanței nu fusese încă notificat. În timpul ședinței, unul din judecători, J.M., a afirmat următoarele:

„În calitate de colegi nu ne este interzis să declarăm că suntem de partea d-nei Judecător [M.]. Nu ne este interzis să afirmăm că d-na Judecător [M.] se bucură de sprijinul și încrederea noastră.”

28. Adunarea generală a întocmit următoarea moțiune, care a fost adoptată în unanimitate:

„Adunarea generală a judecătorilor tribunalului de mare instanță de la Paris, reunită în ședință la 4 iulie 2000, fără a contesta autoritatea ministrului justiției de a dispune proceduri disciplinare în condițiile legii, este surprinsă să afle din presă că împotriva doamnei [M.], judecător de instrucție la Paris, a fost inițiată o astfel de acțiune, deși până în prezent nu au fost informați oficial cu privire la acestea nici judecătorul vizat, nici superiorii săi ierarhici.”

29. În contextul publicării într-o revistă a unui interviu în perioada iulie-august 2000, președintele organizației Syndicat de la magistrature, constituită ca parte civilă în dosarul Borrel, a criticat „lipsa de imparțialitate manifestată de către d-na Judecător M. în dosarele Borrel și [L.]”, adăugând că judecătorii care au semnat moțiunea „trebuie să fi știut că în două spețe sensibile, și anume în dosarul Borrel și în dosarul [L.], imparțialitatea sa a fost pusă în mod serios la îndoială”.

30. Printr-o sentință din 5 ianuarie 2000, tribunalul de mare instanță de la Paris a decis, într-o acțiune introdusă de către reclamant în calitate de reprezentant a două părți civile, că statul este responsabil pentru neglijența gravă a sistemului judiciar în dosarul dispariției așa-numitului dosar „ Biserica scientologică” din biroul d-nei Judecător M. Reclamantii au primit despăgubiri.

31. La 13 decembrie 2001, CSM a respins o cerere de nulitate a d-nei Judecător M., și, pe fond, nu a luat măsuri disciplinare împotriva acesteia, deși i-a reproșat lipsa unui anumit nivel de rigoare și urmărirea defectuoasă a dosarului.

C. Procedurile penale împotriva reclamantului

32. La data de 1 august 2000, judecătorul P., care fusese desemnat să îi înlocuiască pe judecătorii M. și L.L., a întocmit un raport în care a menționat succesiunea de evenimente de mai jos. Ca răspuns la solicitarea reclamantului cu privire la înregistrarea video făcută în martie 2000 în Djibouti și citată de judecătorii M. și L.L. în decizia lor din 17 martie 2000, judecătorul P. a afirmat că înregistrarea nu exista în dosarul anchetei judiciare și că nu a fost înregistrată ca probă. În aceeași zi, judecătorul P. a întrebat-o pe d-na Judecător M. dacă mai are caseta video. imediat, d-na Judecător M. i-a înmănat un plic închis și nedatat pe care era scris numele ei, plic ce nu părea să fi fost sigilat, pe care numele d-nei Judecător M. apărea la rubrica "destinatar", iar numele procurorului din Djibouti, la rubrica "expeditor". Plicul conținea o casetă video și un cartonaș cu antetul procurorului din Djibouti, cu un text scris de mână. Aceste obiecte au fost preluate de către judecătorul P. și păstrate sub sigiliu. Mesajul scris pe cartonaș și adresat d-nei Judecător M. are următorul conținut (în traducere din limba franceză):

„Dragă Marie-Paule,

Conform celor convenite, îți trimit caseta video de la vizita efectuată la Goubet. Sper ca imaginile să fie suficient de clare.

Am urmărit pe canalul TF1 programul Sans aucun doute (Fără nicio îndoială). Încă o dată am văzut cât de hotărâți sunt doamna Borrel și avocații săi în a continua cu această manipulare a lor.

Te voi suna în scurt timp.

Salutările mele lui Roger, dacă s-a întors, și lui J.C. [D.].

Vorbim în curând.

Cu cele mai bune urări,

DJAMA.”

33. La 6 septembrie 2000, reclamantul și un alt avocat, domnul L. de Caunes, i-au trimis o scrisoare ministrului justiției în care s-au plâns de faptele menționate în raportul judecătorului de instrucție P. din 1 august 2000, din cauza „conduitei judecătorilor [M.] și [L.L.], [care a fost] integral în contradicție cu principiile de imparțialitate și echitate”. Ei au solicitat o „anchetă desfășurată de către Inspectoratul General al Serviciilor Judiciare prin care să se investigheze numeroasele neajunsuri ce au fost scoase la lumină în cursul anchetei judiciare”. Ei au susținut că forma și conținutul cardului adresat d-nei Judecător M. de către procurorul din Djibouti trădează o surprinzătoare și regretabilă intimitate complice, din moment ce procurorul este subordonat direct puterii executive, al cărui șef era „suspectat cât se poate de vădit și de grav de a fi instigatorul uciderii lui Bernard Borrel”.

34. Mai mult, într-un articol apărut în cotidianul Le Monde din 7 septembrie și datat vineri, 8 septembrie 2000, au fost publicate extrase din acea scrisoare și declarațiile pe care reclamantul le-a dat jurnalistului. Articolul avea următorul conținut:

“Într-o scrisoare adresată joi, 6 septembrie, ministrului justiției, AVOCAȚII care o reprezintă pe văduva judecătorului Bernard Borrel, ce a fost găsit mort în Djibouti în 2005 în circumstanțe neelucidate, o critică ferm pe d-na Judecător [M.], care a fost dezinvestită primăvara trecută. d-na Judecător este acuzată de către Olivier Morice și Laurent de Caunes de “conduită în contradicție flagrantă cu principiile imparțialității și echității”, întrucât se pare că nu a înregistrat o probă la dosarul cauzei, pe care nu a transmis-o judecătorului care a preluat dosarul.

Cei doi avocați, cărora nu li s-a permis să se deplaseze în luna martie în Djibouti într-o a doua vizită, au solicitat la 1 august să consulte înregistrarea video realizată cu acea ocazie. Judecătorul [P.], care a instrumentat dosarul de când acesta a fost preluat de la [judecătorii M. și L.L.] pe 21 iunie, le-a spus judecătorilor că materialul video nu este depus la dosarul cauzei și nu a fost “înregistrat ca probă în dosar”. Imediat judecătorul și-a sunat colegul, care i-a dat caseta mai târziu în aceeași zi. ‘Judecătorii [M.] și [L.L.] au avut caseta’, protestează Olivier Morice, dar au uitat să o păstreze sub sigiliu timp de peste o lună după ce au fost dezinvestiți de dosar’.

Și mai grav, judecătorul [P.] a găsit o notă olografă, având un caracter mai degrabă amical, scrisă de Djama [S.], procuror din Djibouti. ‘Dragă Marie-Paule, Conform celor convenite, îți trimit caseta video de la vizita efectuată la Goubet. Sper ca imaginile să fie suficient de clare. Am urmărit pe canalul TF1 programul Sans aucun doute (Fără nicio îndoială). Încă o dată am văzut cât de hotărâți sunt doamna Borrel și avocații săi în a continua cu această manipulare a lor. Te voi suna în scurt timp. Salutările mele lui Roger [L.L.], dacă s-a întors, și lui J.C. [D.] [procuror adjunct la Paris]. Vorbim în curând. Cu cele mai bune urări, Djama.’

Avocații doamnei Borrel sunt, firește, mâniași. ‘Această scrisoare dovedește măsura complicității între procurorul din Djibouti și judecătorii francezi’, declamă domnul Morice, „fapt socotit de oricine ca fiind scandalos”. Ei au solicitat doamnei Elisabeth Guigou efectuarea unei anchete de către Inspectoratului General al Serviciilor Judiciare. Joi, 7 septembrie, ministrul justiției nu primise scrisoarea lor. Sunt deja în desfășurare la CSM proceduri disciplinare împotriva d-nei Judecător [M.], în special referitoare la dispariția actelor din dosarul anchetei Biserica scientologică (a se vedea ziarul Le Monde din 3 iulie).”

35. Judecătorii M. și L.L. au depus, în calitate de părți civile, o plângere penală pentru acuzații false, împotriva persoanei sau persoanelor necunoscute. La 26 septembrie 2000, parchetul Paris a deschis o anchetă judiciară pentru acuzații neîntemeiate. La 5 noiembrie 2000, Curtea de Casație a numit un judecător de instrucție de la Lille care, la 15 mai 2006, a emis un ordin de încetare a anchetei, confirmat de Secția de Anchete a Curții de Apel din Douai la 19 iunie 2007.

36. În plus, pe 12 și 15 octombrie 2000, judecătorii M. și L.L. au depus o plângere penală în calitate de părți civile împotriva redactorului-șef de la Le Monde, jurnalistul care scrisese articolul, și a reclamantului, acuzându-i de ultraj la adresa unor funcționari publici.

37. Printr-o ordonanță din 2 octombrie 2001, un judecător de instrucție de la tribunalul de mare instanță de la Nanterre l-a trimis în judecată pe reclamant și pe doi alți pârâți în fața Curții Penale, pornind de la următoarele paragrafe din articolul contestat:

„d-na Judecător [M.] este acuzată de Olivier Morice și de Laurent de Caunes de “conduită în contradicție flagrantă cu principiile imparțialității și echității”, întrucât se pare că nu a înregistrat o probă la dosarul cauzei, pe care nu au transmis-o judecătorului care a preluat dosarul.”

„Judecătorii [M.] și [L.L.] au avut tot timpul caseta la dispoziție’, protestează Olivier Morice, dar au uitat să o păstreze sub sigiliu timp de peste o lună după ce au fost dezinvestiți.”

„Și mai grav, judecătorul [P.] a găsit în plic o notă olografă, având un caracter mai degrabă amical.”

„Avocații doamnei Borrel sunt, firește, mândri. „Această scrisoare dovedește măsura complicității între procurorul din Djibouti și judecătorii francezi’, declamă domnul Morice, ‚fapt socotit de oricine ca fiind scandalos’.

38. Printr-o sentință din 4 iunie 2002, Instanța Penală de la Nanterre a respins excepțiile de nulitate introduse de pârâți, în special în temeiul imunității prevăzute de secțiunea 41 a Legii din 29 iulie 1881 cu privire la acțiunile introduse și concluziile puse în fața instanței, motivând prin faptul că articolul doar a reiterat conținutul scrisorii adresate ministrului justiției. Asupra acestui capăt de cerere, instanța a considerat că scrisoarea în cauză nu a fost un act de sesizare a CSM și că conținutul acesteia este pur informativ, ceea ce înseamnă că în această speță nu sunt incidente prevederile privind imunitatea.

39. Apoi instanța a observat că natura calomnioasă a comentariilor nu a fost „contestată în mod semnificativ” și că reclamantul și-a menținut afirmațiile, pe care le-a considerat întemeiate. Analizând apoi fiecare din comentariile contestate, pentru a aprecia dacă a existat calomnie, precum și semnificația și gravitatea acesteia, instanța a remarcat mai întâi că „*acuzatia de imparțialitate (sic) și inechitate formulată împotriva unui judecător a constituit fără îndoială o afirmație extrem de calomnioasă, întrucât a echivalat cu punerea în discuție a calităților, a rigorii morale și profesionale și, în ultimă instanță, a capacității judecătorului respectiv de a se achita de îndatoririle sale profesionale*”. Ulterior, instanța a considerat calomnioase și comentariile privind netransmiterea casetei video, întrucât prin acestea se sugera că a fost vorba cel puțin de neglijență sau de o formă de obstrucționare. În ceea ce privește termenul de „*complicitate*”, instanța a constatat că utilizarea aceluși cuvânt a sugerat în mod clar și direct că judecătorii ar fi colaborat cu un funcționar al unui alt stat pentru a acționa în mod părtinitor și inechitabil, fapt exacerbat prin sugerarea în articol că existe probe grave care susțin această conduită, din moment ce ministrul justiției solicitase inițierea unei anchete.

40. În privința culpei reclamantului, instanța a constatat că se dovedise, în orice caz, că ziaristul a contribuit la scrisoarea expediată ministrului justiției prin propriile sale surse și că a încercat să obțină confirmare și comentarii din partea reclamantului, cu care a purtat o conversație telefonică. Întrucât reclamantul știa că declarațiile sale date ziaristului aveau să fie făcute publice, instanța este de părere că reclamantul este vinovat de complicitate la calomnie publică, afară de cazul în care instanța ar accepta oferta sa de a proba adevărul afirmațiilor sale sau apărarea sa de bună credință. Însă instanța a respins

repetatele oferte ale reclamantului de a aduce probe, arătând că pentru a fi acceptate, probele ce ar fi aduse trebuie să fie corecte și complete și să aibă legătură directă cu toate afirmațiile constatate a fi calomnioase". Cât privește buna credință a reclamantului, instanța a constatat că „*atacurile deosebit de virulente împotriva integrității profesionale și morale a judecătorilor de instrucție ... au încălcat în mod clar dreptul permis și legitim la liberă critică*" și că dezacordurile profunde între avocații doamnei Borrel și judecătorii de instrucție nu puteau justifica lipsa totală a prudenței din observațiile lor.

41. Cu privire la sancțiuni, instanța a luat expres în considerare profesia de avocat a reclamantului și faptul că, drept urmare, acesta nu putea să „nu cunoască semnificația și gravitatea unor comentarii complet imprudente”, considerând adecvată „sancționarea unei asemenea abateri de natură penală printr-o amendă în quantum suficient de mare”. Instanța l-a condamnat pe reclamant la o amendă de 4.000 de euro (EUR) și la plata în solidar cu ceilalți pârâți, fiecăruia din cei doi judecători în cauză, a sumei de 7.500 EUR cu titlu de daune-interese, plus plata a 3.000 EUR cheltuieli de judecată. De asemenea, instanța a dispus și publicarea unui anunț în ziarul Le Monde, costul căruia urma să fie suportat de către pârâți. Reclamantul, copârâții, cei doi judecători având calitate de parte civilă și procurorul au atacat sentința în apel.

42. Printr-o sentință din 28 mai 2003, Curtea de Apel din Versailles a constatat că citațiile emise pe baza plângerii lui L.L. au fost nule și neavenite și că dreptul său la acțiune era prescris, și, pe acest temei, i-a achitat pe cei trei pârâți. Instanța a menținut condamnările celor trei pârâți în legătură cu plângerea d-nei Judecător M., împreună cu amenda dispusă împotriva reclamantului și cu daunele-interese acordate d-nei Judecător, căreia i-a acordat și 5.000 EUR cheltuieli de judecată; instanța a mai dispus și publicarea unui anunț în cotidianul Le Monde. Atât reclamantul cât și judecătorul L.L. au introdus și eu un apel invocând motive legate de interpretarea legii.

43. La 12 octombrie 2004, Curtea de Casație a casat în întregime sentința și a trimis dosarul Curții de Apel Rouen.

44. La 25 aprilie 2005, Curtea de Apel din Rouen a luat notă de faptul că cei trei pârâți au renunțat la orice pretenție de nulitate a citațiilor emise pe baza plângerii depuse de către judecătorul L.L. și a amânat procedurile pe fond.

45. La data de 8 iunie 2005, președintele Secției Penale a Curții de Casație a respins cererile celor trei pârâți și ale părților civile de examinare imediată a recursurilor lor pe motive legate de interpretarea legii.

46. După mai multe amânări și în urma ședinței publice din 30 aprilie 2008, Curtea de Apel Rouen, printr-o sentință din 16 iulie 2008, a menținut respingerea tribunalului de mare instanță din Nanterre cu privire la obiecția de imunitate. De asemenea, în cazul reclamantului, au fost menținute și condamnările pârâților pentru complicitate la calomnia publică a funcționarilor publici. Instanța a dispus plata unei amenzi de 4.000 EUR și a menținut daunele-interese în quantum de 7.500 EUR acordate fiecărui judecător, care să fie plătite în solidar de către pârâți, precum și publicarea unei note în cotidianul Le Monde. Cât privește cheltuielile de judecată, instanța a dispus celor trei pârâți să plătească 4.000 EUR judecătorului L.L., iar reclamantul să plătească singur 1.000 EUR d-nei Judecător M.

47. În motivare, Curtea de Apel a considerat mai întâi că a afirma că, în instrumentarea unui dosar, un judecător de instrucție a dovedit „o conduită care [a fost] în contradicție flagrantă cu principiile imparțialității și echității” sau, cu alte cuvinte, a avut un comportament incompatibil cu etica profesională și cu jurământul judiciar, reprezintă o acuzație deosebit de calomnioasă, întrucât echivalează cu o acuzație privind lipsa de integritate și neîndeplinirea deliberată a îndatoririlor de judecător, astfel punându-se la îndoială capacitatea judecătorului de a-și îndeplini atribuțiile. Instanța a mai constatat că comentariile reclamantului privind întârzierea în transmiterea casetei video au echivalat cu o acuză de neglijență în instrumentarea cauzei adusă judecătorilor, discreditând astfel competența profesională a judecătorilor și sugerând că aceștia ar fi păstrat caseta deliberat după ce au fost dezinvestiți de dosar, cel puțin cu intenția de a obstrucționa instrumentarea dosarului. Se pretinde că numai datorită faptului că avocații au expus problema judecătorului P., ceea ce a dus la cererea acestuia din urmă adresată d-nei Judecător M., acea probă a putut fi obținută în cele din urmă pe 1 august 2000. Curtea de Apel a mai adăugat că asemenea susțineri, prin care li se atribuia celor doi judecători vina de a nu-și fi îndeplinit în mod deliberat atribuțiile inerente funcției lor și lipsa de integritate în îndeplinirea obligațiilor ce le reveneau, au constituit acuzații faptice de natură să le nege onoarea și reputația. Instanța a constatat că acest fapt este cu atât mai adevărat cu cât reclamantul, referindu-se la mesajul scris de mână pe acel cartonaș primit de către d-na Judecător M. de la procurorul din Djibouti, a insistat pe atmosfera de suspiciune și de comportament neglijent al judecătorilor, afirmând că acest document dovedește amploarea „complicității” dintre ei. Asupra acestui aspect, instanța a observat că termenul „complicitate” reprezintă în sine un atac grav la onoarea și la reputația d-nei Judecător M. și a procurorului din Djibouti. A servit doar la a confirma natura calomniatoare a comentariilor precedente, mai ales din moment ce în articol se spune că reclamantul a solicitat ministrului justiției efectuarea unei anchete de către Inspectoratul General al Serviciilor Judiciare.

48. Astfel, Curtea de Apel a ajuns la concluzia că respectivele comentarii erau calomnioase și că nu a putut fi stabilită veridicitatea afirmațiilor calomnioase. Cu privire la acest aspect, Curtea a fost de părere că nu există probe care să dovedească faptul că judecătorul L.L. ar fi fost în posesia casetei video sau că ar fi fost informat cu privire la primirea acesteia, așadar nu a fost preocupat de întârzierea în remiterea casetei. Cu privire la ordonanța Secției pentru Rechizitorii din 21 iunie 2000, dezinvestirea celor doi judecători a constituit numai expresia dezaprobării refuzului exprimat de către judecători de a organiza reconstituirea în prezența părților civile. Nu s-a putut stabilit că d-na Judecător M. a primit caseta video înainte ca ea să fie dezinvestită sau că d-na Judecător ar fi fost în posesia casetei atunci când ancheta a fost transferată judecătorului P. Nu s-a putut stabili nici că există elemente care sugerează că d-na Judecător M. a acționat sub imperiul intenției de a obstrucționa instrumentarea dosarului sau că ea a acționat necinstit în privința casetei; că textul olograf de pe cartonașul adresat d-nei Judecător M. de procurorul din Djibouti dovedește vreun fel de complicitate între cei doi, întrucât urările prietenești și utilizarea exprimării la persoana a doua singular în comunicările dintre juriști nu reflectă neapărat o intimitate complice, iar posibilitatea ca ei să aibă aceeași opinie nu dovedește vreo complicitate sau înțelegere din partea judecătorilor francezi de natură să submineze procedura anchetei judiciare, indiferent de comportamentul procurorului din Djibouti în această speță. S-a stabilit că scrisoarea adresată procurorului belgian de către avocatul care reprezintă martorul A., prin care se denunța faptul că d-na Judecător M. a exercitat presiuni asupra clientului, nu a fost în sine suficient de concludentă

pentru a demonstra că d-na Judecător M. ar fi acceptat teoria sinuciderii sau că ar fi obstrucționat stabilirea adevărului, chiar dacă aceasta a recunoscut că a spus poliției belgiene că A. nu este martor de încredere. În cele din urmă, s-a stabilit și că numeroasele articole din presă nu au valoare de probă cu privire la conduita și atitudinea judecătorilor în instrumentarea dosarului.

49. Cât privește invocarea bunei credințe în apărarea reclamantului, Curtea de Apel, căreia i s-a transferat dosarul, a constatat că reclamantul se referise la datoriile inerente profesiei sale și la rezultatele obținute în dosar de la preluarea anchetei de la judecătorii M. și L.L., așa cum s-a arătat în declarația de presă a procurorului din 19 iunie 2007. Reclamantul a mai invocat și sentința Curții de Apel Douai, tot din 19 iunie 2007, care a menținut decizia de a întrerupe procedurile declanșate de plângerea judecătorilor, invocând acuzația falsă și la condamnarea procurorului din Djibouti de către Curtea Penală de la Versailles la 27 martie 2008 pentru vina de a fi găsit un martor fals.

50. Curtea de Apel a observat că la momentul comiterii infracțiunii în cauză, 7 septembrie 2000, reclamantul obținuse dezinvestirea judecătorilor M. și L.L. și intrarea judecătorului P. în posesia casetei video, la 1 august 2000. Curtea consideră că reclamantul se angajase în atacuri deosebit de virulente la adresa integrității profesionale și morale a celor doi judecători, prin comentarii care puneau în mod serios la îndoială imparțialitatea și onestitatea intelectuală a acestora, ce nu mai aveau nicio importanță procedurală, depășind evident dreptul la liberă critică. Curtea de Apel a mai constatat următoarele: că decizia în favoarea reclamantului, de a întrerupe procedurile inițiate împotriva sa ca urmare a plângerii judecătorilor, cu privire la aducerea de acuzații false, nu a fost incompatibilă cu reaua sa credință; că natura exagerată a comentariilor reclamantului a relevat intensitatea conflictului dintre el și cei doi judecători, în special d-na Judecător M., și că aceste comentarii au echivalat cu o reglare de conturi *ex post facto*, așa cum reiese din publicarea articolului la 7 septembrie 2000, după ce Secția „Rechizitorii” a Curții de Apel Paris primise, la 5 septembrie, dosarul dosarului Biserica scientologică, în care d-na Judecător M. era suspectată de vinovăție în dispariția probelor; că aceasta dovedește, din partea reclamantului, animozitate personală și intenția de a-i discredita pe acei judecători, în special pe d-na Judecător M., cu care se confruntase în diferite alte spețe, astfel înlăturând orice prezumpție de bună credință din partea sa.

51. Reclamantul, cei doi copârâți și d-na Judecător M. au atacat sentința Curții de Apel cu recurs invocând anumite aspecte legate de interpretarea legii. Reclamantul și-a argumentat recursul, în primul rând, pe articolul 10 din Convenție și pe imunitatea oferită de articolul 41 din Legea privind libertatea presei, argumentând că această prevedere încearcă să apere dreptul la apărare și îi protejează pe avocați în legătură cu comentariile verbale sau scrise pe care le fac în contextul procedurilor judiciare de orice tip, în special de natură disciplinară. Reclamantul a invocat ca al doilea motiv de recurs articolul 10 din Convenție, susținând următoarele: comentariile contestate priveau un dosar ce fusese de mai mult timp dezbătut de mijloacele de informare în masă, privind circumstanțele suspecte în care un judecător francez detașat în Djibouti a fost găsit mort, „în urma unei sinuciderii” și maniera suspectă în care s-a desfășurat ancheta judiciară, în condițiile unei înclinații vădite împotriva ipotezei crimei cu premeditare formulată de partea civilă; ținând seama de interesul general acordat subiectului pe fundalul comentariilor făcute, Curtea de Apel nu a fost sesizată pentru a constata dacă reclamantul a depășit limitele libertății de exprimare; Curtea de Apel nu a examinat buna credință a reclamantului prin prisma

comentariilor publicate în *Le Monde*, ci a conținutului scrisorii adresate ministrului justiției, și nu a fost îndreptățită să evalueze comportamentul judecătorilor criticați în acel articol; dacă tuturor avocaților li s-ar interzice să vorbească despre spețe în derulare, nu a putut fi dedusă niciun fel de animozitate personală din simplul fapt că au existat neînțelegeri cu unul dintre judecători în contextul altui dosar; buna credință nu a făcut obiectul situației prezente sau al faptului că problema a fost „rezolvată” prin dezinvestirea de dosar a judecătorilor, caracterul nenesesar al comentariilor nefiind incompatibil cu buna credință; în fine, opiniile exprimate în legătură cu funcționarea unei instituții fundamentale a statului, cum este instrumentarea unei anchete penale, nu fac obiectul obligației de prudență și nu se limitează la critici teoretice și abstracte, ci pot fi și personale, dacă există suficiente baze faptice.

52. Inițial, recursurile urmau să fie audiate de un complet redus în Secțiunea I a Secției Penale a Curții de Casație, astfel cum rezultă din referatul judecătorului raportor din 21 iulie 2009, „din fluxul de lucru publicat pe pagina de internet” a Curții de Casație pentru această speță, precum și din cele trei citații transmise părților la 15 septembrie, respectiv la 14 și 27 octombrie 2009, ultimele două citații fiind transmise ulterior datei audierii. Ca urmare, domnul J.M. (a se vedea paragraful 27 de mai sus), care fusese numit judecător la Secția Penală a Curții de Casație, și care nu era nici președintele secției, nici decanul de vârstă, nici judecătorul raportor, nu avea dreptul să facă parte din complet.

53. În decizia din 10 noiembrie 2009, Curtea de Casație, în cele din urmă reunită cu un complet de zece judecători, inclusiv domnul J.M., a respins recursurile pe chestiuni de drept. Cu privire la motivele invocate de reclamant, Curtea a constatat că obiecțiunea privind imunitatea jurisdicțională fusese respinsă motivat, întrucât faptul de a face publică scrisoarea adresată ministrului justiției nu a echivalat cu sesizarea CSM și nu a făcut parte din proceduri care implică exercitarea dreptului la apărare în fața unei instanțe. Cu privire la diferitele argumente pe care reclamantul le-a expus în susținerea celui de al doilea motiv de recurs, punctul de vedere al Curții este că Curtea de Apel și-a justificat decizia, constatând următoarele:

„deși oricine are dreptul la liberă exprimare, iar interesul publicului de a primi informații privind procedurile penale și funcționarea instanțelor este legitim, exercitarea acestor libertăți presupune datorii și responsabilități și pot face obiectul restricțiilor și pedepselor prevăzute de lege, necesare într-o societate democratică, în vederea protejării reputației și drepturilor altor persoane, astfel cum este situația din prezenta speță, unde au fost depășite limitele admisibile ale libertății de exprimare prin critica adusă conduitei judecătorilor.”

II. LEGISLAȚIA INTERNĂ ȘI INTERNAȚIONALĂ RELEVANTĂ

A. Legislație internă incidentă în dosarele de calomnie

54. Prevederile aplicabile ale Legii privind libertatea presei din 29 iulie 1881 au următorul conținut:

Secțiunea 23

„Orice persoană care, prin intermediul unor discursuri, apeluri ori amenințări într-un loc sau adunare publică, sau prin intermediul unui text scris de mână ori tipărit, prin desene, gravuri, picturi, semne,

imagini sau orice alt element scris, vorbit sau ilustrat, vândut sau distribuit, oferit spre vânzare sau expus într-un loc sau adunare publică, ori prin intermediul unei afiș sau anunț expus într-un loc public, incită direct și cu urmări autorul sau autorii să comită un delict grav sau o infracțiune majoră, și dacă incitării respective i se dă curs, va fi pedepsită în calitate de complice la săvârșirea acelu delict sau acelei infracțiuni.

Această prevedere se aplică și atunci când incitarea a fost urmată numai de tentativă de comitere a infracțiunii grave (delictului), în conformitate cu prevederile Art. 2 din Codul Penal.”

Secțiunea 29

„Proferarea oricărei afirmații sau acuzații factice de natură a aduce atingere onoarei sau reputației persoanei sau organismului căruia i se atribuie fapta în cauză constituie calomnie. Publicarea directă ori reproducerea unei asemenea afirmații sau acuzații se pedepsește, chiar dacă este exprimată în termeni sceptici ori se referă la o persoană sau organism care nu sunt expres menționați, dar care sunt identificabili prin intermediul termenilor folosiți în discursul, apelul, amenințarea, materialul scris sau imprimat, pancartele sau afișele cu caracter ofensator.

Utilizarea unui limbaj abuziv sau disprețuitor ori a unor invective care nu conțin afirmații cu privire la anumite fapte constituie insultă (injurii).”

Secțiunea 31

„Atunci când calomnia este comisă prin aceleași mijloace, făcând trimitere la funcțiile ori calitatea unuia sau mai multor miniștri ori funcționari ministeriali, a unuia sau mai multor membri ai celor două camere legislative, a unui funcționar public, ..., infracțiunea se pedepsește prin aplicarea aceleiași pedepse. ...”

Secțiunea 41

“... Înregistrarea cu bună credință a procedurilor judiciare sau a oricăror declarații date ori pledoarii făcute în instanță nu constituie motive de inițiere a procedurilor pentru calomnie, insultă ori abuz.

Cu toate acestea, instanțele care examinează fondul cauzei pot să dispună excluderea declarațiilor insultătoare, disprețuitoare ori defăimătoare și să îi oblige pe declaranți la plata de daune-interese.

Afirmațiile calomnioase care nu au legătură cu dosarul pot totuși determina urmărirea penală ori introducerea de acțiuni civile de către părți, dacă asemenea acțiuni au fost lăsate la dispoziția părților de către instanțe și, în orice situație, la acțiuni civile inițiate de terți.”

Secțiunea 55

„Dacă pârâtul sau acuzatul dorește să i se permită să dovedească veridicitatea afirmațiilor calomnioase, în conformitate cu secțiunea 35 de mai sus, acesta notifică procurorul sau reclamantul în termen de 10 zile de la primirea citației, la adresa de notificare specificată în citație, în funcție de partea care a inițiat procedurile judiciare:

(1) Afirmațiile din cuprinsul citațiilor sau descrise în acestea, a căror veridicitate pârâtul sau acuzatul dorește să o dovedească;

(2) Copii de pe documente;

(3) Numele, profesia, adresele martorilor pe care dorește să îi citeze în scopul menționat.

Susnumita notificare trebuie să conțină adresa unde să fie efectuată citarea la procedurile desfășurate în fața instanței penale, precum și toate cerințele care trebuie îndeplinite, sub pedeapsa pierderii dreptului de a aduce probe.”

B. Codul de Procedură Penală

55. Articolul 11 din Codul de Procedură Penală stipulează următoarele:

Articolul 11

„Cu excepția situației în care legea prevede altfel și fără a aduce atingere dreptului la apărare, ancheta judiciară preliminară se desfășoară în secret.

Orice persoană care contribuie la ancheta judiciară preliminară este ținută de respectarea secretului profesional, în condițiile și sub pedepsele prevăzute de articolele 226-13 și 226-14 din Codul Penal.

Cu toate acestea, pentru a împiedica diseminarea unor informații incomplete și inexacte ori pentru a preîntâmpina tulburarea liniștii publice, procurorul poate face publice orice elemente de natură obiectivă apărute ca urmare a derulării procedurilor, elemente a căror publicare nu echivalează cu transmiterea unei păreri cu privire la fondul acuzațiilor aduse împotriva persoanelor implicate. Procurorul poate recurge la această măsură fie autosesizându-se, fie la cererea autorității judiciare responsabile cu ancheta din faza anteprocusuală ori a părților.”

C. Exercițarea profesiei juridice

56. Recomandarea R (2000) 21 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei adresată statelor membre cu privire la libertatea de exercitare a profesiei de avocat (adoptată la 25 octombrie 2000) prevede următoarele:

“ ... În dorința de a promova libertatea de exercitare a profesiei de avocat în vederea consolidării statului de drept, la care avocații iau parte, în special în ceea ce privește rolul de apărător al libertăților individuale;

Recunoscând necesitatea unui sistem judiciar echitabil, care garantează independența avocaților în exercitarea profesiei lor, fără restricții nejustificate și fără influențe, incitări, presiuni, amenințări ori interferențe, directe sau indirecte, din partea oricărei persoane, pentru orice motiv;

...

Principiul I - Principii generale privind libertatea exercitării profesiei de avocat

1. Trebuie luate toate măsurile necesare în scopul respectării, protejării și promovării libertății de exercitare a profesiei de avocat, fără discriminare și interferențe nejustificate din partea autorităților sau publicului, în special în lumina prevederilor Convenției Europene a Drepturilor Omului. ...”

57. „Principiile fundamentale privitoare la rolul avocaților” (adoptate în cadrul celui de-al VIII-lea Congres al Națiunilor Unite privind prevenirea criminalității și tratamentul infractorilor, organizat la Havana, Cuba, între 27 august și 7 septembrie 1990) stipulează, în special, următoarele:

“16. Guvernele trebuie să garanteze avocaților (a) posibilitatea de a-și îndeplini activitățile profesionale fără intimidare, obstrucții, hărțuire ori interferențe nejustificate; (b) posibilitatea de a călători și de a se consulta cu clienții lor în mod liber, atât în țara lor cât și în străinătate; și (c) că nu vor suferi sau vor fi amenințați cu urmărirea penală, sancțiuni administrative, economice sau de altă natură, pentru orice măsură pe care o iau în conformitate cu atribuțiile, standardele și normele de etică profesională recunoscute.

...

22. Guvernele trebuie să recunoască și să respecte caracterul confidențial al tuturor comunicărilor și consultațiilor desfășurate între avocați și clienții lor, în cadrul relației lor profesionale.”

58. Consiliul Barourilor și Societăților de Drept din Europa (CCBE) a adoptat două texte fundamentale: Codul de conduită al avocaților europeni, care datează din 28 octombrie 1988 și care a fost modificat de mai multe ori și Carta principiilor esențiale ale avocatului european, adoptată la data de 24 noiembrie 2006. Carta, care nu este concepută ca un cod de conduită, conține o listă de zece principii comune normelor naționale și internaționale care reglementează profesia judiciară:

„ (a) independența avocatului și libertatea avocatului de a cerceta dosarul clientului;

(b) dreptul și datoria avocatului de a păstra confidențialitatea aspectelor ce țin de client și de a respecta secretul profesional;

(c) evitarea conflictelor de interese, fie între clienți diferiți, fie între client și avocat;

(d) demnitatea și onoarea profesiei juridice, precum și integritatea și buna reputație a fiecărui avocat;

(e) loialitatea față de client;

(f) tratamentul echitabil al clienților cu privire la onorarii;

(g) competența profesională a avocatului;

(h) respectul pentru colegii de profesie;

(i) respectul pentru statul de drept și pentru sistemul judiciar echitabil; și

(j) autoreglementarea profesiei juridice.”

59. În fine, există un ghid practic al principiilor internaționale privind independența și răspunderea judecătorilor, avocaților și procurorilor, elaborat de Comisia Internațională a Juriștilor (variantea inițială a apărut în 2004, iar ultima versiune, la 22 iulie 2009), care conține multe documente internaționale importante și relevante.

D. Relațiile dintre judecători și avocați

60. Fragmentele relevante din Avizul nr. (2013) 16 cu privire la relațiile dintre judecători și avocați, adoptat de către Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCJE) în perioada 13-15 noiembrie 2013 au următorul conținut:

„6. În cadrul misiunii și a obligațiilor sale profesionale de a apăra drepturile și interesele clientului său, avocatul joacă de asemenea un rol esențial în administrarea echitabilă a justiției. În comentariul Cartei principiilor esențiale ale avocatului european a CCBE, rolul avocatului este definit la punctul 6 după cum urmează: „un avocat, indiferent dacă acționează pentru o persoană fizică, o persoană juridică sau pentru stat, are misiunea de a asista și de a reprezenta în mod fidel clientul său, de a acționa asemeni unui profesionist respectat de terți și de a fi un actor indispensabil pentru buna administrare a justiției. Întrunind toate aceste aspecte, avocatul, servind cu bună credință interesele clientului său și veghind la respectarea drepturilor acestuia, îndeplinește, de asemenea, o funcție socială, aceea de a preveni și a evita conflictele, de a veghea la soluționarea acestora în conformitate cu principiile recunoscute ale legislației civile, publice sau penale, pentru a facilita evoluția dreptului, precum și pentru a ocroti libertatea, justiția și statul de drept”. După cum se arată în paragraful 1.1 din Codul deontologic al avocaților europeni al CCBE, respectul pentru misiunea avocatului este o condiție esențială pentru statul de drept și pentru o societate democratică. Principiile de bază ale Națiunilor Unite privind rolul baroului arată că protecția adecvată a libertăților fundamentale și a drepturilor omului, fie că sunt economice, sociale sau culturale ori civile și politice, de care orice persoană trebuie să poată să se bucure, impune ca fiecare să aibă acces efectiv la serviciile juridice furnizate de avocați independenți. Principiul 12 amintește că avocații, în calitate de agenți esențiali ai actului de administrare a justiției, își păstrează în orice moment onoarea și demnitatea profesiei lor.

7. Judecătorul și avocatul trebuie să fie independenți în exercitarea funcțiilor lor și totodată trebuie să fie și să păstreze aparența că sunt independenți unul față de altul. Această independență este afirmată de statutul și de principiile etice ale fiecărei profesii. CCJE consideră că această independență este esențială pentru buna funcționare a justiției.

CCJE face trimitere la paragraful 7 din Recomandarea CM/Rec (2010)12, care declară că, independența judecătorilor trebuie să fie o garanție la cel mai înalt nivel juridic posibil. Independența avocaților trebuie să fie garantată în același mod.

...

9. Se pot distinge două categorii de relații între judecători și avocați:

- pe de o parte, relațiile dintre judecători și avocați care derivă din principiile și regulile de procedură din fiecare stat și care au un impact direct asupra eficienței și calității procedurilor judiciare. În cadrul concluziilor și recomandărilor expuse în a sa Opinie nr. (2008)11 privind calitatea hotărârilor judecătorești, CCJE a subliniat deja în concluziile și recomandările sale că nivelul calității hotărârilor judecătorești reiese clar din interacțiunile dintre numeroșii actori ai sistemului judiciar;

- pe de altă parte, relațiile care rezultă din comportamentele deontologice ale judecătorilor și avocaților și care impun un respect reciproc pentru rolurile fiecăruia și un dialog constructiv între judecători și avocați.

...

19. Judecătorii și avocații au fiecare propriul lor set de principii deontologice. Cu toate acestea, mai multe principii etice sunt comune judecătorilor și avocaților, precum respectarea legii, secretul profesional, integritatea și demnitatea, respectul pentru justițiabili, competența, echitatea și respectul reciproc.

20. Principiile etice ale judecătorilor și avocaților ar trebui să se refere și la relațiile dintre cele două profesii.

...

Referitor la avocați, în paragrafele 4.1, 4.2, 4.3 și 4.4 din Codul deontologic al avocaților europeni al CCBE sunt expuse următoarele principii: avocatul care se înfățișează într-o instanță trebuie să se conformeze regulilor de conduită aplicabile în acea instanță. Avocatul trebuie să urmărească în orice circumstanță caracterul contradictoriu al dezbaterilor. Avocatul apără interesele clientului său cu onoare și fără temeri, fără a ține cont de propriile interese sau de orice alte repercusiuni față de el sau orice altă persoană, dând dovadă de respect și curtoazie față de funcția de judecător. În niciun moment, un avocat nu trebuie să ofere cu știință unui judecător o informație falsă ori de natură să inducă în eroare.

21. CCJE consideră că relațiile dintre judecători și avocați trebuie să se bazeze pe înțelegere reciprocă cu privire la rolul fiecăruia, pe respect reciproc și pe independența unora față de ceilalți.

CCJE consideră, în consecință, că este necesară dezvoltarea unui dialog și a unor schimburi între judecători și avocați la un nivel instituțional național și european cu privire la problema relațiilor reciproce. Atât principiile etice ale judecătorilor cât și cele ale avocaților ar trebui avute în vedere. În această privință, CCJE încurajează identificarea unor principii etice comune, precum obligația de independență, obligația de menținere a supremației legii în orice moment, cooperarea pentru o derulare echitabilă și rapidă a procedurilor și formare profesională permanentă. Asociațiile profesionale și organele independente însărcinate cu administrarea profesiilor de judecător și avocat ar trebui să fie răspunzătoare de acest proces.

...

24. Relațiile dintre judecători și avocați trebuie să păstreze întotdeauna imparțialitatea și aparența de imparțialitate a instanței. Judecătorii și avocații ar trebui să fie pe deplin conștienți cu privire la acest aspect, iar această imparțialitate ar trebui ocrotită prin reguli procedurale și deontologice.

25. Atât judecătorii și cât și avocații se bucură de libertate de exprimare, în conformitate cu articolul 10 din Convenție.

Judecătorii sunt totuși ținuți să păstreze secretul deliberărilor și imparțialitatea, ceea ce implică, între altele, faptul că trebuie să se abțină de la comentarii privind procedurile ori activitatea avocaților.

Libertatea de exprimare a avocaților are, de asemenea, limitele sale pentru a menține, în conformitate cu articolul 10, paragraful 2 din Convenție, autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești. Respectul față de colegii de breaslă și respectul pentru statul de drept precum și contribuția pentru o bună administrare a justiției - principiile (h) și (i) din Carta principiilor esențiale ale avocatului european a CCBE – impun abținerea de la critici abuzive față de colegi, a judecătorilor individuali și a procedurilor și hotărârilor judecătorești.”

E. Decriminalizarea calomniei

61. Recomandarea 1814 (2007) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, „Către decriminalizarea calomniei”, prevede între altele:

„1. Adunarea Parlamentară, făcând trimitere la Hotărârea 1577 (2007) intitulată „Către decriminalizarea calomniei”, solicită Comitetului de Miniștri să îndemne toate statele membre să-și analizeze propriile legi cu privire la calomnie și, dacă este necesar, să facă modificări pentru a conforma acele legi cu jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, în vederea înlăturării oricărui risc de abuz sau de urmărire penală nejustificată;

2. Adunarea îndeamnă Comitetul de Miniștri să însărcineze comitetul interguvernamental competent, Comitetul director pentru media și noile mijloace de comunicare (CDMC) să întocmească, pe baza lucrărilor ample desfășurate cu privire la această problemă și în lumina jurisprudenței Curții, un proiect de recomandare pentru statele membre, care să stabilească reguli detaliate cu privire la calomnie, în vederea eradicării recursului abuziv la proceduri penale.

...”

62. În răspunsul Comitetului de Miniștri, adoptat la cea de a 1029-a reuniune a adjuncților miniștrilor (11 iunie 2008) se arată:

„1. Comitetul de Miniștri a analizat cu mare atenție Recomandarea 1814 (2007) a Adunării Parlamentare intitulată ‘Către decriminalizarea calomniei’. Comitetul a comunicat recomandarea guvernelor statelor membre și Comitetului director pentru media și noile mijloace de comunicare (CDMC), Comitetului European pentru Probleme Penale (CDPC), Comitetului director pentru drepturile omului (CDDH) și Comisarului Consiliului Europei pentru drepturile omului, în scop de informare și pentru transmiterea eventualelor observații. Observațiile primite au fost incluse în Anexă.

2. Prin decizia din 24 noiembrie 2004, Comitetul de Miniștri a îndemnat, între altele, Comitetul director cu privire la presa (CDMM), care ulterior a devenit Comitetului director pentru media și noile mijloace de comunicare (CDMC), să analizeze problema 'alinierii legilor privind calomnia la jurisprudența relevantă a Curții Europene a Drepturilor Omului, inclusiv problema decriminalizării'. Comitetul de Miniștri a luat notă de răspunsul primit în septembrie 2006 și de faptul că CDMC consideră dezirabil ca statele membre să abordeze calomnia în mod proactiv, prin compararea legislației interne cu standardele dezvoltate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, chiar și atunci când nu există decizii ale Curții referitoare la dosare de calomnie, și, dacă este necesar, să alinieze legislația penală, administrativă și civilă la acele standarde. În susmenționatul document, CDMC a apreciat că ar trebui luate măsuri pentru a garanta că aplicarea în practică a legilor privind calomnia se face în deplină conformitate cu acele standarde.

3. Comitetul de Miniștri este de acord cu acest punct de vedere, ca și cu îndemnul adresat de Adunarea Parlamentară statelor membre de a adopta acele măsuri, în scopul înlăturării oricărui risc de abuz sau de urmărire penală nejustificată.

4. Având în vedere rolul Curții Europene a Drepturilor Omului în elaborarea principiilor generale cu privire la calomnie prin intermediul jurisprudenței și a atribuțiilor de a se pronunța cu privire la plângeri de încălcare a articolului 10 în dosare individuale, Comitetul de Miniștri nu consideră că elaborarea de către statele membre a unor reguli detaliate cu privire la calomnie este o măsură recomandabilă în acest moment.

5. În fine, Comitetul de Miniștri consideră că în prezent nu este nevoie să revizuiască Recomandarea nr. R (97) 20 privind discursul instigator la ură sau să elaboreze ghiduri pe marginea acestui subiect. Însă statele membre pot face mai multe eforturi pentru a crește vizibilitatea recomandării și a o utiliza mai eficient.

F. Decizia Curții Internaționale de Justiție (ICJ) din 4 iunie 2008 în cazul Djibouti împotriva Franței

63. În decizia din 4 iunie 2008 în dosarul cu privire la Anumite Probleme de Asistență Reciprocă în Chestiuni Penale (Djibouti împotriva Franței), ICJ observă că nu poate fi în sarcina Curții să stabilească faptele și persoanele responsabile în cazul Borrel și, în special, împrejurările în care s-a produs decesul lui Bernard Borrel, dar adaugă că disputa între cele două state a fost generată de acest caz, în urma inițierii mai multor proceduri judiciare în Franța și în Djibouti și a apelării la mecanismele prevăzute de tratatul bilateral de asistență reciprocă între părți. În special, ICJ a observat că, deși obiectul disputei a fost descris în cererea depusă de Djibouti ca fiind transmiterea în Djibouti a dosarului cazului Borrel de către autoritățile franceze, privită în ansamblu, cererea a avut un scop mai larg, care a inclus citațiile transmise președintelui djiboutian și altor doi funcționari djiboutieni, împreună cu mandatele de arestare emise ulterior pe numele acestora.

64. În special, ICJ a constatat că decizia judecătorului de instrucție francez de a refuza cererea de asistență reciprocă a fost justificată de faptul că transmiterea dosarului cazului Borrel a fost considerată a fi „în contradicție cu interesele esențiale ale Franței”, întrucât dosarul conținea documente din categoria „secret militar” declassificate, împreună cu informații și declarații ale martorilor în legătură cu

un alt caz în curs de instrumentare. Opinia Curții este că acele motive intră în domeniul de aplicabilitate a Art. 2 litera (c) din Convenția privind Asistența Reciprocă în Chestiuni Penale, care permite statului solicitat să refuze efectuarea comisiei rogatorii dacă consideră că un asemenea tip de asistență ar putea să aducă atingere suveranității, securității, ordinii publice și altor interese esențiale ale statului respectiv. ICJ a mai decis să nu dispună transmiterea dosarului Borrel cu anumite pagini lipsă, astfel cum solicitase Djibouti ca alternativă. Curtea consideră că Franța nu și-a îndeplinit obligația de a motiva refuzul de a efectua comisia rogatorie și a respins alte cereri adresate de Djibouti cu privire la citarea președintelui și a celor doi funcționari djiboutieni de rang înalt.

ÎN DREPT

I. PRETINSA ÎNCĂLCARE A PUNCTULUI 1 AL ARTICOLULUI 6 DIN CONVENȚIE

65. Reclamantul a pretins că, în fața Curții de Casație, cazul său nu a fost examinat în mod echitabil de către un complet imparțial, ținând cont de prezența în complet a unui judecător care își exprimase public susținerea în favoarea uneia dintre părțile civile, și anume d-na Judecător M. Reclamantul și-a întemeiat argumentația pe articolul 6, punctul 1 din Convenție, fragmentul relevant având următorul conținut:

„Orice persoană are dreptul la judecarea ... în mod echitabil, ..., de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî ..., asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa.”

A. Opinia Camerei

66. După ce a observat că reclamantul nu era în măsură să solicite dezinvestirea de caz a judecătorului, întrucât nu fusese informat înainte de ședință de modificarea compoziției completului care urma să examineze recursul său pe chestiuni de drept și că procedura urma să fie în principal scrisă, Camera a examinat plângerea prin prisma imparțialității obiective. Camera a reținut că judecătorul J.M., unul dintre judecătorii care făcuseră parte din completul Secției Penale a Curții de Casație care a judecat apelul aferent unui caz instrumentat de d-na Judecător M., în care apărător a fost reclamantul, pornit de la o dispută între cei doi, își exprimase public susținerea și încrederea în d-na Judecător M. în legătură cu altă speță în care d-na Judecător avusese calitatea de judecător de instrucție, iar reclamantul avusese calitatea de apărător al unei părți civile. Având în vedere faptele, opoziția dintre reclamant și d-na Judecător M. este vădită, atât în cazul în legătură cu care d-na Judecător a primit sprijinul judecătorului J.M., cât și în cazul în care J.M. a avut calitatea de judecător al Curții de Casație. Mai mult, sprijinul judecătorului J.M. a fost exprimat într-un context oficial și destul de general, la reuniunea generală a judecătorilor de la tribunalul de mare instanță din Paris. Camera a constatat că s-a produs o încălcare a punctului 1 al articolului 6, întrucât pot apărea îndoieli semnificative cu privire la imparțialitatea Curții de Casație, iar suspiciunile reclamantului în legătură cu acest fapt pot fi considerate justificate obiectiv.

B. Argumentele părților în fața Marii Camere

1. Reclamantul

67. Reclamantul recunoaște că nu s-a stabilit dacă judecătorul J.M. ar fi manifestat o prejudecată personală împotriva sa sau nu, dar a susținut că indiferent de conduita judecătorului, însăși prezența acestuia în complet a creat o situație care face ca suspiciunile reclamantului să fie justificate în mod obiectiv și legitim. În cererea înaintată, reclamantul se exprimă în sensul că prezența judecătorului J.M. în completul de la Curtea de Casație este în sine suficientă pentru a dovedi că punctul 1 al articolului 6 din Convenție a fost încălcat. Judecătorul J.M. își exprimase în trecut sprijinul pentru d-na Judecător M., pe vremea când aceasta din urmă instrumentase ancheta judiciară în cazul Bisericii Scientologice, ca răspuns la criticile împotriva conduitei sale profesionale formulate de părțile civile, printre ai căror reprezentanți se număra și reclamantul, și de procuror. Reclamantul a subliniat că, la cererea sa, d-na Judecător M. a fost în cele din urmă dezinvestită și că la 5 ianuarie 2000 statul francez a fost declarat responsabil pentru erorile din sistemul judiciar public.

68. Reclamantul a argumentat că nu se afla în situația de a urmări dezinvestirea judecătorului J.M., întrucât nu știa, și nu avea în mod rezonabil cum să știe, că același judecător avea să facă parte din complet în cazul său: raportul judecătorului raportor, „fluxul de lucru“ publicat pe pagina de internet a instanței și comunicările adresate avocaților, toate conțineau aceeași informație, și anume că Secția Penală urma să se reunească în complet redus. Completul redus i-a inclus pe președintele secției, pe judecătorul decan de vârstă și pe judecătorul raportor, și întrucât judecătorul J.M. nu ocupa niciuna din aceste poziții, reclamantul nu se putea aștepta ca el să facă parte din complet.

69. Pe fond, reclamantul nu a pretins că judecătorul J.M. ar fi manifestat prejudecăți împotriva sa și nu a pus la îndoială dreptul la libertatea expresiei de care se bucură judecătorul. Reclamantul a contestat numai prezența în complet a judecătorului J.M., care, în opinia reclamantului, justifică obiectiv și legitimează suspiciunile sale cu privire la lipsa imparțialității. Ținând seama de sprijinul exprimat de J.M. în favoarea d-nei Judecător M., în contextul altui caz cu profil public având aceeași protagoniști, au existat serioase dubii cu privire la imparțialitatea Secției Penale, motiv pentru care suspiciunile reclamantului în legătură cu aceste aspecte ar putea fi considerate ca fiind justificate în mod obiectiv.

2. Guvernul

70. Guvernul a observat că nu s-a ridicat problema lipsei imparțialității subiective din partea judecătorului J.M. și că, prin urmare, trebuie stabilit dacă circumstanțele cazului au fost de natură să ridice dubii serioase în legătură cu imparțialitatea obiectivă a Curții de Casație. Făcând trimitere la consecințele declarației făcute în iulie 2000 de către judecătorul J.M., care era pe atunci judecător la tribunalul de mare instanță din Paris, guvernul a subliniat că declarația, făcută cu mulți ani înaintea audierii de la Secția Penală, viza un caz diferit de cel prezent și că termenii utilizați au reflectat părerea personală a judecătorului referitoare numai la condițiile în care fuseseră făcute publice procedurile disciplinare împotriva unui coleg magistrat. Guvernul a conchis că acele remarci, al căror domeniu era limitat și care fuseseră făcute cu mult timp înainte, nu sunt suficiente pentru a stabili dacă, în calitatea sa de judecător la Curtea de Casație, J.M. nu a dat dovadă de imparțialitate obiectivă.

71. În continuare, Guvernul a afirmat că recursurile pe chestiuni de drept reprezintă căi de atac extraordinare și că, respectiv, controlul exercitat de către Curtea de Casație este limitată la

conformitatea cu legea. Mai mult, cazul a fost examinat de către un complet lărgit al Secției Penale, alcătuit din zece judecători.

72. Ca urmare a susținerilor sale, opinia Guvernului, ca intimat, este că nu s-a produs o încălcare a punctului 1 al articolului 6 din Convenție.

C. Evaluarea Curții

1. Principii generale

73. Curtea reiterează faptul că în mod normal imparțialitatea denotă lipsa prejudecății sau părtinirii, iar existența sau lipsa acesteia poate fi testată în diferite moduri. Conform jurisprudenței Curții, existența imparțialității în scopul punctului 1 al articolului 6 trebuie constatată printr-un test al subiectivității în care trebuie avute în vedere convingerile personale și comportamentul unui anumit judecător, cu alte cuvinte, dacă respectivul judecător are prejudecăți personale sau manifestă o atitudine părtinitoare în legătură cu o anumită speță; și, de asemenea, printr-un test al obiectivității, adică a se aprecia dacă însăși instanța și, între altele, compunerea completului, oferă garanții suficiente pentru a putea exclude orice îndoieli legitime în legătură cu imparțialitatea acesteia (a se vedea, de exemplu, dosarele Kyprianou împotriva Greciei [GC], nr. 73797/01, § 118, ECHR 2005-XIII și Micallef împotriva Maltei [GC], nr. 17056/06, § 93, ECHR 2009).

74. Când privește testul subiectivității, principiul conform căruia o instanță trebuie considerată ca neavând prejudecăți personale sau fiind imparțială este consacrat în jurisprudența Curții (a se vedea dosarele Kyprianou, citat mai sus, § 119, și Micallef, citat mai sus, § 94). Imparțialitatea personală a unui judecător trebuie prezumată până la proba contrarie (a se vedea cazul Hauschildt împotriva Danemarcei, 24 mai 1989, § 47, Seria A nr. 154). În privința tipului de probă solicitat, de exemplu Curtea a încercat să constate dacă un judecător a manifestat ostilitate sau rea-voință din motive personale (a se vedea cazul De Cubber împotriva Belgiei, 26 octombrie 1984, § 25, Seria A nr. 86).

75. În marea majoritate a spețelor în care a fost invocată imparțialitatea, Curtea a utilizat testul obiectivității (a se vedea Micallef, citat mai sus, § 95). Dar nu există o delimitare clară între imparțialitatea de tip subiectiv și cea de tip obiectiv, întrucât conduita unui judecător poate nu numai să stârnească îndoieli obiective cu privire la imparțialitatea sa din punctul de vedere al observatorului extern (testul obiectivității), dar poate să se refere și la aspecte ce țin de convingerile personale ale judecătorului (testul subiectivității) (a se vedea Kyprianou, citat mai sus, § 119). Astfel, în unele dosare unde este dificilă obținerea probelor cu ajutorul cărora să poate fi respinsă prezumpția de imparțialitate subiectivă a judecătorului, exigența imparțialității obiective aduce o importantă garanție suplimentară (a se vedea cazul Pullar împotriva Regatului Unit, 10 iunie 1996, § 32, Rapoarte cu privire la sentințe și decizii 1996-III).

76. În privința testului obiectivității, trebuie stabilit dacă, dincolo de conduita judecătorului, există fapte certe care pot să ridice dubii cu privire la imparțialitatea aceluia judecător. Aceasta înseamnă că punctul de vedere al persoanei în cauză este important, dar nu decisiv, în a decide dacă într-un anumit caz există

motive legitime pentru a suspecta că un anumit judecător sau un întreg complet nu este imparțial. Este decisiv dacă aceste suspiciuni sunt justificate obiectiv (a se vedea Micallef, citat mai sus, § 96).

77. Testul obiectivității privește în primul rând relațiile ierarhice, și nu de altă natură, dintre judecători și alți participanți în cursul procedurilor (ibid., § 97). Așadar, în fiecare caz individual, trebuie să se stabilească dacă natura sau nivelul relației respective indică o lipsă de imparțialitate din partea instanței (a se vedea Pullar, citat mai sus, § 38).

78. Din acest punct de vedere, chiar și aparențele pot avea o anumită importanță sau, cu alte cuvinte, *„justiția nu trebuie numai să fie înfăptuită, ea trebuie să fie și percepută ca fiind înfăptuită”* (a se vedea De Cubber, citat mai sus, § 26). Motivul este acela că se află în joc încrederea pe care trebuie să o inspire publicului instanțele dintr-o societate democratică. Așadar, orice judecător în legătură cu care există motive legitime de suspectare a lipsei imparțialității trebuie să se retragă (a se vedea Castillo Algar împotriva Spaniei, 28 octombrie 1998, § 45, Rapoartele 1998-VIII, și Micallef, citat mai sus, § 98).

2. Aplicarea principiilor la prezenta speță

79. În prezenta speță, suspiciunea de lipsă de imparțialitate se întemeiază pe faptul că judecătorul J.M., care a făcut parte din completul Curții de Casație care a pronunțat decizia din 10 decembrie 2009, își exprimase în urmă cu nouă ani sprijinul în favoarea d-nei Judecător M., în contextul procedurilor disciplinare desfășurate împotriva acesteia, pornind de la conduita d-nei Judecător în cazul „Biserica scientologică”. Luând cuvântul în calitate de judecător și de coleg în cadrul aceleiași instanțe, la o reuniune generală a judecătorilor de la tribunalul de mare instanță din Paris la 4 iulie 2000, la care ulterior a votat în favoarea moțiunii de sprijin a d-nei Judecător M., J.M. a afirmat următoarele: „În calitate de colegi nu ne este interzis să declarăm că suntem de partea d-nei Judecător [M.]. Nu ne este interzis să afirmăm că d-na Judecător [M.] se bucură de sprijinul și încrederea noastră.” (consultați alin. 27-28 de mai sus).

80. În primul rând, Marea Cameră observă că reclamantul a recunoscut în comentariile sale că nu s-a constatat dacă judecătorul J.M. a manifestat prejudecăți împotriva sa. Reclamantul doar a susținut că, indiferent de conduita personală a judecătorului, simpla prezență a lui J.M. în complet a creat o situație care justifică obiectiv și legitimează suspiciunile sale (a se vedea paragraful 67 de mai sus).

81. Prin urmare, Curtea este de părere că această speță trebuie examinată din perspectiva testului imparțialității obiective și, mai precis, trebuie să constate dacă dubiile reclamantului, generate de situația specifică, pot fi considerate ca fiind justificate obiectiv în circumstanțele cazului.

82. Așadar, mai întâi, Curtea consideră că limbajul utilizat de către judecătorul J.M. în sprijinul unui coleg magistrat, și anume d-na Judecător M., chiar cea care a inițiat procedurile penale împotriva reclamantului în dosarul acum discutat, este de natură să stârnească suspiciuni în mintea intimatului cu privire la imparțialitatea instanței care îi judecă cazul.

83. Indiscutabil, guvernul a susținut în observațiile sale, între altele, că observațiile făcute de J.M. nu sunt suficiente pentru a dovedi lipsa imparțialității obiective a judecătorului, întrucât acestea au fost făcute cu mult timp înainte, iar cuvintele utilizate au reflectat o părere personală care s-au referit exclusiv la condițiile în care au fost făcute publice informațiile cu privire la inițierea procedurilor disciplinare împotriva unui coleg de la aceeași instanță.

84. Însă Curtea este de părere că nu poate fi trecut cu vederea contextul cu totul excepțional al cazului. Curtea subliniază mai întâi că speța se referea la un avocat și un judecător, care avuseseră aceste calități în două anchete judiciare cu privire la dosare de mare publicitate: afacerea Borrel, context în care reclamantul făcuse observațiile contestate, și speța „Biserica scientologică”, care a reprezentat contextul remarcilor lui J.M. Curtea mai arată că, asemenea Camerei, d-na Judecător M. instrumenta deja ancheta în dosarul Borrel, reflectată pe larg în media și având repercusiuni politice, atunci când J.M. și-a exprimat public susținerea pentru judecătore în contextul speței „Biserica scientologică” (a se vedea paragraful 29 de mai sus). După cum a subliniat Camera, J.M. și-a exprimat la vremea aceea părerea într-un cadru oficial, și anume la reuniunea generală a judecătorilor tribunalului de mare instanță din Paris.

85. Curtea mai observă că reclamantul, care în ambele spețe a avut calitatea de avocat reprezentant al părților civile și a criticat prestația d-nei Judecător M, a fost condamnat ulterior pe baza plângerii d-nei Judecător: ca urmare, conflictul profesional a luat forma unui conflict personal, întrucât d-na Judecător M. a apelat la instanțele interne pentru a solicita despăgubiri pentru daunele generate de o insultă de comiterea căreia l-a acuzat pe reclamant.

86. Referitor la același aspect, Curtea subliniază în continuare că însăși sentința Curții de Apel, căreia i s-a transferat cazul, a stabilit o legătură între observațiile reclamantului efectuate în cursul procedurilor amintite și cazul Biserica scientologică, concluzionând că aceasta sugerează „o reglare a conturilor *ex post facto*” și existența unei animozități personale îndreptate împotriva d-nei Judecător M., „*cu care reclamantul a mai avut conflicte în diferite alte spețe*” (a se vedea paragraful 50 de mai sus).

87. Reclamantul a introdus recurs pe chestiuni de drept chiar împotriva acestei sentințe a Curții de Apel. Recursul a fost examinat de către un complet de la Secția Penală a Curții de Casație, din care a făcut parte și judecătorul J.M. Curtea nu împărtășește argumentul guvernului potrivit căruia această situație nu ar prezenta nicio dificultate, întrucât recursul pe chestiuni de drept este o cale extraordinară de atac, iar procedura desfășurată la Curtea de Casație se limitează exclusiv la analiza modului în care legea a fost respectată.

88. În jurisprudența Curții este subliniat rolul vital pe care îl are procedura de casație, o etapă specială din cadrul procedurii penale, cu consecințe ce pot fi decisive pentru intimat, ca în speța de față, întrucât în situația în care cazul ar fi fost casat, ar fi fost transferat unei alte curți de apel în vederea reexaminării aspectelor de fapt și de drept. Așa cum Curtea s-a pronunțat în multe alte ocazii, punctul 1 al articolului 6 din Convenție nu obligă statele contractante să instituie instanțe de apel sau de recurs, însă un stat care instituie asemenea instanțe trebuie să garanteze că persoanele care au acces la justiție se bucură în fața acestor instanțe de garanțiile fundamentale prevăzute de articolul 6 (a se vedea, între alte spețe, cazul Delcourt împotriva Belgiei, 17 ianuarie 1970, § 25, Seria A nr. 11; dosarele Omar împotriva Franței

și Guérin împotriva Franței, 29 iulie 1998, §§ 41 și, respectiv, 44, Rapoartele 1998-V; și dosarul Louis împotriva Franței, nr. 44301/02, § 27, 14 noiembrie 2006), ceea ce presupune, fără îndoială, obligația de imparțialitate a instanței.

89. În cele din urmă, Curtea consideră că argumentul guvernului, în sensul că J.M. a făcut parte dintr-un complet lărgit format din zece judecători, nu este decisiv în problema imparțialității obiective conform punctului 1 al articolului 6 din Convenție. Dat fiind caracterul secret al deliberărilor, influența efectivă a lui J.M. cu acea ocazie este imposibil de evaluat. Ca urmare, în contextul descris (a se vedea paragrafele 84-86 de mai sus), imparțialitatea acelei instanțe ar putea fi, într-adevăr, pusă la îndoială.

90. Mai mult, reclamantul nu a fost informat că judecătorul J.M. urmează să facă parte din complet și nu a avut motive să se aștepte la lucrul acesta. Curtea observă că, dimpotrivă, reclamantul a fost notificat că speța urmează să fie examinată într-un complet redus al Secției Penale a Curții de Casație, lucru confirmat și de raportul judecătorului raportor, de fluxul de lucru publicat pe pagina de internet a Curții de Casație și de trei citații adresate părților, din care două au fost remise ulterior datei ședinței (a se vedea paragraful 52 de mai sus). Astfel, reclamantul nu a avut ocazia să conteste prezența în complet a judecătorului J.M. sau să facă observații pe marginea imparțialității.

91. Având în vedere cele de mai sus, Curtea constată că în speța de față suspiciunile reclamantului ar putea fi considerate justificate obiectiv.

92. Ca urmare, Curtea a ajuns la concluzia că a fost încălcat punctul 1 al articolului 6 din Convenție.

II. PRETINSA ÎNCĂLCARE A ARTICOLULUI 10 DIN CONVENȚIE

93. Reclamantul a susținut că condamnarea penală pe care a suferit-o a determinat o încălcare a dreptului său la liberă exprimare în sensul prevăzut de Articolul 10 din Convenție, care stipulează astfel:

„1. Orice persoană are dreptul la libertate de exprimare. Acest drept include libertatea de opinie și libertatea de a primi și de a comunica informații și idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere. Prezentul Articol nu împiedică Statele să supună societățile de radiodifuziune, televiziune sau pe cele din domeniul cinematografiei unui regim de autorizare.

2. Exercițarea acestor libertăți ce comportă îndatoriri și responsabilități poate fi supusă unor formalități, condiții, restricții sau sancțiuni prevăzute de lege, care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, precum și pentru apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății, a eticii, a reputației sau a drepturilor altora pentru a împiedica divulgarea informațiilor confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești.”

A. Opinia Camerei

94. Camera a constatat că nu a existat nici o încălcare a prevederilor Art. 10 din Convenție. A reținut că reclamantul nu s-a limitat la declarații factive referitoare la acțiunea aflată în derulare, ci le-a însoțit de judecăți de valoare care au generat îndoieli vizavi de imparțialitatea și echitatea unui judecător.

95. Camera, după ce a constatat că judecătorul de instrucție în chestiune nu se mai ocupa de cauză, a considerat în primul rând că reclamantul ar fi trebuit să aștepte rezultatul cererii sale prezentate cu o zi înainte ministrului justiției prin care se solicita o anchetă derulată de Inspectoratul General al Serviciilor Judiciare asupra numeroaselor nereguli invocate în legătură cu ancheta judiciară și în al doilea rând, faptul că reclamantul valorificase deja cu succes o cale de atac în încercarea de a remedia deficiențele existente la nivelul acțiunii legale, iar judecătorul vizat de observațiile acestuia fusese dezinvestit. Având în vedere aspectele menționate anterior și folosirea unor cuvinte pe care Camera le-a considerat ca fiind foarte dure, Camera a ajuns la concluzia că reclamantul depășise limitele pe care trebuie să le respecte avocații în ceea ce privește criticarea în public a sistemului de justiție. Camera a adăugat că a sa concluzie a fost întărită de gravitatea acuzațiilor aduse în articol și că, având de asemenea în vedere cronologia faptelor, se putea deduce că observațiile reclamantului fuseseră determinate de o oarecare animozitate personală față de judecător. În ceea ce privește „proporționalitatea” sancțiunii, Camera a considerat că o amendă în valoare de 4000 euro, însoțită de daune în valoare de 7500 euro pentru fiecare judecător nu pare a fi excesivă.

B. Argumentele părților în fața Marii Camere

1. Reclamantul

96. Reclamantul a susținut că jurisprudența Curții garantează protecția puternică a libertății de exprimare a avocaților, care joacă un rol-cheie în administrarea actului de justiție și sprijinirea statului de drept, orice restricție trebuind să rămână excepțională. O astfel de protecție ar putea fi explicată prin două motive: în primul rând, nici o circumstanță specifică nu poate justifica acordarea către State a unei marje largi de apreciere, ținând cont de faptul că textele europene și internaționale, pe de altă parte, protejează avocații în activitatea lor de a-și apăra clienții; în al doilea rând libertatea de exprimare a avocaților a fost legată de dreptul clienților lor la un proces echitabil conform Articolului 6 din Convenție. Reclamantul a mai remarcat de asemenea că dreptul avocaților de a face declarații de presă ca parte a apărării asigurate clienților lor a fost recunoscut ca atare și că, în principiu, la nivel european exista un nivel însemnat de toleranță cu privire la criticile aduse de avocați judecătorilor, chiar și când acestea au loc în cadru public sau în mass media. El a afirmat totuși că hotărârea Camerei a scos în evidență unele incertitudini și vicii majore în jurisprudență care au afectat exercitarea acestei libertăți, în special în afara sălii de judecată. El a sperat că această cauză va permite Marii Camere să clarifice interpretarea dată de Convenție în această privință și să asigure protecția libertății de exprimare a avocaților.

97. În această privință, el a propus o abordare formală asupra libertății de exprimare a avocaților, întemeiată pe apărarea și interesele clienților acestora pentru a asigura protecție specială în acest context în sensul Articolului 10 din Convenție. O astfel de abordare ar duce și la înlăturarea ambiguității legate de statutul avocaților, care au participat la funcționarea adecvată a sistemului de justiție, dar, pe de altă parte, nu au trebuit să adopte o poziție de conciliere față de sistemul respectiv și membrii acestuia, deoarece rolul lor principal a fost să-și apere clienții. Dat fiind că sunt martori-cheie la proceduri, avocaților ar trebui să li se asigure o protecție funcțională care să nu fie limitată la sala de judecată, ci să fie cât mai amplă cu putință, pentru a contribui eficient la apărarea clienților lor și la informarea publicului. O astfel de abordare funcțională ar permite și întreprinderea unor acțiuni

eficiente ca răspuns la orice excese sau abuzuri comise de avocați prin încălcarea eticii profesionale și la asigurarea protecției necesare a judecătorilor împotriva acuzațiilor neîntemeiate. Orice abuz legat de scopul principal al protecției consolidate a libertății de exprimare a avocaților, și anume susținerea drepturilor la apărare, ar putea astfel antrena sancțiuni.

98. În speța de față, reclamantul a remarcat faptul că condamnarea sa ar putea fi privită drept o ingerință în exercitarea drepturilor sale la liberă exprimare. El nu a contestat faptul că acest lucru fusese stabilit prin lege, mai precis în secțiunile 23, 29 și 31 din Legea din 29 iulie 1881.

99. Deși el nu a negat nici că a urmărit scopul legitim de protejare a reputației sau drepturilor altora, în viziunea sa ideea că ancheta penală îndreptată împotriva sa a căutat „să mențină autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești” ar trebui pusă serios sub semnul întrebării, deoarece observațiile incriminate urmăreau exact opusul și anume să întărească, mai degrabă decât să submineze, această autoritate. Reclamantul a susținut de asemenea că Camera pusese în mod eronat pe picior de egalitate, pe de o parte libertatea de exprimare a avocaților și dreptul publicului de a fi informat cu privire la aspectele de interes general, și pe de altă parte demnitatea profesiei juridice și buna reputație a judecătorilor; în timp ce primele erau drepturi garantate de Articolul 10 din Convenție, cea din urmă reprezintă doar interese care ar putea garanta o restricție, care trebuie să rămână excepțională.

100. În ceea ce privește interferența și oportunitatea unei interferențe într-o societate democratică, reclamantul a considerat că aceasta nu corespunde vreunei nevoi sociale presante și că nu era proporțională cu scopurile urmărite.

101. Argumentul referitor la lipsa vreunei nevoi sociale urgente a fost susținut în mare parte de contextul în care au fost făcute observațiile, deoarece cazul se bucurase de o mare acoperire mediatică, după cum remarcase deja Curtea în cauza *July c. SARL Libération* (nr. 20893/03, CEDO 2008) și după cum a fost confirmat de Cameră în alineatul 76 din hotărârea sa. În plus, starea victimei, locul și circumstanțele morții sale, ramificațiile diplomatice ale cazului și suspiciunile potrivit cărora Președintele în funcție al Republicii Djibouti ar fi putut fi implicat în calitate de instigator, toate acestea au condus la concluzia că în cauza respectivă era vorba de o chestiune de interes general care necesita o protejare puternică a libertății de exprimare. De asemenea, la data de 19 iunie 2007 procurorul public al Parisului a emis un comunicat de presă în care spunea că teoria sinuciderii fusese scoasă de calcul și că se orientau spre o explicație de natură penală. Declarația respectivă a fost făcută la cererea judecătorului de instrucție conform Articolului 11, alineatul 3, din Codul de Procedură Penală (care permite divulgarea amănunțelor dintr-un dosar pentru a evita diseminarea de informații incomplete sau inexacte, sau pentru a pune capăt unei încălcări a ordinii publice). Cazul a fost atât de delicat încât ancheta era acum condusă de trei judecători de instrucție.

102. Reclamantul a susținut că observațiile legate de viciile din sistemul de justiție, în contextul obligației avocatului de a-și apăra clientul, ar putea fi considerate ca meritând o protecție și mai mare. El a negat că a depășit limitele permise pentru critică: comentariile sale au vizat exclusiv conduita profesională a Judecătorilor M. și L.L., care era atât de importantă pentru părțile civile; observațiile au fost întemeiate pe suficiente date factice conținute în două fapte dovedite, faptul că respectiva caseta video nu fusese

transmisă noului judecător de instrucție împreună cu restul dosarului cauzei și în al doilea rând, existența documentului scris de mână din partea procurorului din Djibouti către d-na Judecător M.; de asemenea, procedura declanșată împotriva reclamantului și a colegului său, dl. de Caunes de către judecătorii M. și L.L. pentru acuzații neadevărate, în urma scrisorii pe care avocații o adresaseră Ministrului Justiției, a dus la emiterea unei ordonanțe de suspendare care a fost susținută la apel.

103. În ceea ce privește acuzația conform căreia reclamantul ar fi manifestat o animozitate personală, acesta a respins acuzația, subliniind că ar trebui luat în considerare numai conținutul și subiectul remarcilor incriminate, nu orice intenții care i-ar fi putut fi atribuite în mod eronat. Reclamantul a adăugat că nu era răspunzător pentru referirea la procedura disciplinară aflată în derulare împotriva d-nei Judecător M. și a remarcat că, în orice caz, și Judecătorul L.L. înaintase o plângere penală, fără să fi existat vreo sugestie legată de animozitate personală și față de judecătorul respectiv. Reclamantul a negat de asemenea că în observațiile publicate în ziarul *Le Monde* ar fi putut fi detectate insulte sau abuzuri. În cele din urmă, el a susținut că doar apărarea publică poziția clienței sale, ținând cont de interesele acesteia fără a depăși limitele obligației sale de a asigura apărarea. El a considerat că, în această privință, autoritățile ministeriale sau judecătorești nu ar fi putut fi influențate și în plus a contestat ideea că acțiunea în instanță întreprinsă de un avocat în numele clientului său ar trebui să excludă orice comentarii făcute în presă în situațiile în care speța stârnește interesul public. El a afirmat că, din contră, un avocat este îndreptățit să decidă în mod liber asupra strategiei de apărare în beneficiul clientului său.

104. În ultimul rând, reclamantul a susținut că sancțiunea impusă fusese foarte disproporționată. Sancțiunea penală acordată a constat dintr-o amendă de 4000 euro, care era mai mare decât amenda impusă jurnalistului și directorului ziarului (3000 euro și, respectiv, 1500 euro). În partea civilă a hotărârii, pe lângă sumele acordate pentru acoperirea costurilor Judecătorilor M. și L.L., reclamantul a fost obligat la achitarea, în solidar cu ceilalți acuzați, a unor daune în valoare de 7500 euro către fiecare dintre cei doi judecători. În cele din urmă s-a decis publicarea în ziarul *Le Monde* a unei notificări privind plata unei amenzi de 500 euro pe zi în caz de întârziere. Reclamantul a considerat că aceste sancțiuni erau nejustificate și disproporționate și că ar avea în mod inevitabil un efect regretabil de descurajare asupra tuturor avocaților.

2. Guvernul

105. Guvernul nu a negat că respectiva condamnare a reclamantului a reprezentat o ingerință în exercitarea dreptului acestuia de a-și exercita libertatea de exprimare. Guvernul a opinat totuși că această ingerință este prevăzută în lege, dat fiind temeiul său legal prevăzut în secțiunile 23 și 29 și următoarele din Legea din 29 iulie 1881, și că a urmărit un scop legitim. În această ultimă privință, Guvernul a susținut că a căutat să păstreze autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești și să asigure protejarea reputației sau a drepturilor altora, dat fiind că afirmațiile au fost îndreptate împotriva judecătorilor aflați în exercițiul îndatoririlor lor și au subminat astfel încrederea cetățenilor în puterea judecătorească.

106. În ceea ce privește necesitatea acestei ingerințe într-o societate democratică, Guvernul a considerat că există o diferență fundamentală între avocați și jurnaliști, dat fiind rolul avocaților de auxiliari ai justiției (auxiliaires de justice). Ei au ocupat o poziție centrală ca intermediari între public și instanțele de judecată, iar activitățile lor au ajutat la asigurarea administrării eficiente și echitabile a actului de justiție. Trebuia stabilit un echilibru între scopul legitim de a informa publicul asupra chestiunilor de interes general, incluzând acele aspecte legate de funcționarea sistemului de justiție, și cerințele izvorâte din administrarea corespunzătoare a actului de justiție, pe de-o parte, și demnitatea profesiei juridice și reputația puterii judecătorești, pe de altă parte.

107. Guvernul a semnalat două situații diferite în jurisprudența Curții privind libertatea de expresie: participarea avocaților la dezbateri privind chestiuni de interes general fără legătură cu nicio procedură aflată în derulare, situație în care libertatea de expresie este foarte amplă; și declarațiile făcute de avocați pentru apărarea clienților lor, situație în care beneficiază de o libertate largă de expresie în sala de judecată. Însă libertatea de expresie respectivă exercitată în apărarea unui client în cadrul unei proceduri aflate pe rol avea anumite limite, menite să păstreze autoritatea puterii judecătorești, cum ar fi spre exemplu, situația în care avocatul a făcut niște afirmații critice la adresa sistemului de justiție chiar înainte de a recurge la căile de atac legale aflate la dispoziția sa pentru a rectifica deficiențele respective. Guvernul a susținut că avocații, ca auxiliari de justiție, au fost obligați să folosească procedurile juridice pentru a corecta orice erori pretinse; în schimb, criticile aspre afirmate în presă, în situații în care puteau fi folosite mijloace juridice, nu au fost justificate de cerințele unei apărări eficiente a clientului avocatului respectiv și au pus sub semnul îndoielii probitatea sistemului de justiție.

108. În cazul de față, Guvernul a fost de părere că reclamantul avusese la dispoziție numeroase căi judiciare de atac posibile pentru a asigura apărarea eficientă a clientului său și că de fapt reclamantul chiar făcuse le folosise. Declarațiile sale din presă au putut fi așadar menite doar să informeze publicul asupra unui subiect de interes general, însă dat fiind că ele se refereau la o speță aflată pe rol, reclamantul ar fi trebuit să vorbească cu moderație.

109. Pentru examinarea remarcilor contestate, Guvernul a făcut trimitere la marja de apreciere lăsată la latitudinea Statului în astfel de dosare. Articolul în chestiune s-a referit la un caz extrem de sensibil care, de la bun început, beneficiase de o acoperire mediatică intensă. În opinia lor, din articolul publicat în ziarul *Le Monde* se putea vedea că observațiile ofensatoare erau îndreptate, în mod vădit, împotriva celor doi judecători și erau formulate în termeni care contestau onoarea acestora. Reclamantul nu s-a limitat la o critică cu caracter general a instituțiilor, ci a exprimat opinii subiective fără cea mai mică urmă de prudență. În opinia Guvernului, reclamantul nu a făcut afirmații întemeiate pe fapte legate de funcționarea sistemului judiciar, ci mai degrabă a emis judecăți de valoare care pus serios la îndoială integritatea judecătorilor de instrucție. Guvernul a afirmat că instanțele naționale au examinat cu atenție fiecare dintre afirmațiile în chestiune pentru a stabili dacă au depășit limitele acceptabile în materie de critică. Apoi a adăugat că probele prezentate de reclamant au fost lipsite de valoare probatorie.

110. În ceea ce privește apărarea nereușită întemeiată pe ideea bunei credințe invocată de reclamant, întemeiată pe obligațiile inerente ale responsabilității sale de a apăra interesele clientului său, Guvernul

a remarcat faptul că instanțele franceze au evaluat buna credință prin prisma Articolului 10 din Convenție și a celor patru criterii care trebuie îndeplinite simultan: legitimitatea scopului urmărit, lipsa animozităților personale, gravitatea anchetei întreprinse sau a probelor obținute de autorul comentariilor și în cele din urmă prudența afișată în exprimarea lor. Instanțele naționale au considerat că acele condiții nu fuseseră îndeplinite în cazul de față și au considerat observațiile reclamantului ca fiind o reglare de conturi cu un judecător. Reclamantul a greșit nu pentru că s-a exprimat în afara sălii de judecată, ci pentru că a făcut comentarii exagerate, deși ar fi putut să-și exprime părerea fără a ataca onoarea unor funcționari ai Statului.

111. Guvernul a susținut că astfel de atacuri împotriva judecătorilor nu au contribuit nici la o înțelegere clară a problemelor de către public, dar fiind că autoritatea judiciară nu avusese drept la replică, nici la derularea corespunzătoare a acțiunilor în justiție, într-un context în care judecătorul de instrucție care a făcut obiectul unor critici dure fusese deja retras din cauză. În opinia Guvernului, nu a fost vorba nici de o apărare prea plină de zel a unui client de către avocatul său pentru că existau căi judiciare de atac care ar fi putut fi folosite pentru a prezenta o reclamație. Guvernul a făcut trimitere la decizia de inadmisibilitate pronunțată de Curte în speța Floquet și Esménard c. Franța (nr. 29064/08, 10 ianuarie 2002), referitoare la comentariile făcute de jurnaliști în cazul Borrel, în special dat fiind că în cazul de față nu era vorba despre un jurnalist, ci despre un avocat care făcuse afirmațiile contestate și pe deasupra într-un caz aflat pe rolul unei instanțe naționale.

112. În ceea ce privește sancțiunea aplicată reclamantului, Guvernul a considerat că nu poate fi privită drept excesivă sau ca având un efect de descurajare în ceea ce privește exercitarea libertății de expresie. Prin urmare, Guvernul a susținut că nu fusese vorba de o încălcare a Articolului 10 din Convenție.

C. Observațiile terțelor părți care au intervenit în fața Marii Camere

1. Observațiile Consiliului Barourilor și Societăților de Drept din Europa (CCBE)

113. CCBE a remarcat faptul că hotărârea pronunțată de instanță în cazul de față va avea cel mai sigur un impact considerabil asupra condițiilor de interpretare și aplicare a standardelor de conduită impuse avocaților europeni și mai precis în ceea ce privește libertatea lor de expresie în contextul exercitării drepturilor la apărare. Avocații au ocupat o poziție-cheie în administrarea actului de justiție și a fost necesară protejarea statutului lor specific. Fiind piatra de temelie a unei societăți democratice, libertatea de exprimare prezintă o caracteristică specială în ceea ce privește avocații, care trebuiau să fie în măsură să-și îndeplinească profesia fără restricții; dacă libertatea lor de expresie ar fi cenzurată sau restricționată, nu s-ar putea garanta apărarea reală și eficientă a cetățenilor.

114. Consiliul Barourilor și al Societăților de Drept din Europa (CCBE) a făcut trimitere la jurisprudența Curții cu privire la faptul că o restricționare a libertății de expresie ar antrena o încălcare a Articolului 10 în cazul în care nu s-ar încadra în excepțiile menționate în alineatul al doilea al articolului respectiv. Criteriile de examinare a existenței unei ingerințe, predictibilitatea sa juridică, oportunitatea acesteia într-o societate democratică pentru a satisface o „nevoie socială presantă” și circumstanțele specifice ale speței. În opinia Consiliului Barourilor și al Societăților de Drept din Europa, aceste criterii erau cu atât mai valabile cu cât era vorba despre un avocat care apăra drepturile garantate prin Convenție.

115. Limitele libertății de expresie trebuiau să fie în primul rând predictibile, cu o definiție mai restrictivă și mai precisă a criteriilor referitoare la restricțiile care ar putea fi aplicate asupra libertății de expresie a avocaților. Consiliul Barourilor și al Societăților de Drept din Europa a semnalat discrepanțe între evaluarea realizată de mai multe Secții ale Curții: într-o speță la care se făcuse trimitere (July & SARL Libération, citată mai sus) Curtea a decis că era vorba de o încălcare a Articolului 10 în timp ce în speța de față, Camera a decis în că nu avusese loc nici o încălcare. În opinia CCBE, astfel de discrepanțe în evaluare par a fi rezultatul unor abordări diferite ale remarcilor făcute de un avocat: s-a aplicat un grad de imunitate oricăror opinii, indiferent cât de dure, privitoare la sistemul de justiție sau la o instanță, în timp ce criticarea unui judecător nu s-a bucurat de o astfel de imunitate. O astfel de distincție a fost extrem de greu de aplicat și a dat naștere unor probleme aproape de nedepășit, referitoare la interdependența dintre planul general și cel personal în derularea procedurilor, împreună cu faptul că, într-un sistem inchiuziv, funcția judiciară nu poate fi separată de instituția în sine.

116. Dat fiind că speța de față se referă la libertatea de expresie în afara sălii de judecată, limitele au trebuit să ia de asemenea în considerare faptul că în dosare sensibile și de profil ridicat, și în special în cele care sunt în joc rațiuni de Stat, avocații nu au adesea altă opțiune decât să-și exprime public îngrijorările legate de împiedicarea bunei desfășurări a procedurilor. În astfel de dosare, avocații trebuie să aibă aceeași libertate a cuvântului și de exprimare ca și jurnaliștii. Restricționarea libertății de expresie a acestora, în special când procedurile sunt parte a unui sistem „inchiuziv” precum cel din Franța, i-ar împiedica să contribuie la administrarea corespunzătoare a actului de justiție și la asigurarea încrederii publice în acesta.

117. Consiliul Barourilor și Societăților de Drept din Europa a remarcat că imediat ce o speță atrage atenția presei și în special în situații care implică rațiuni de Stat, drepturile la apărare, în anumite dosare, pot fi apărate în mod corespunzător numai prin intermediu unei declarații publice, chiar și a uneia care a fost oarecum protestatară. Făcând trimitere la constatările Curții în speța Mor c. Franța (nr. 28198/09, § 42, 15 decembrie 2011), CCBE a considerat că nici autoritatea judiciară competentă, nici organul profesional disciplinar nu inițiaseră proceduri care să asigure o testare predictibilă a incertitudinilor care înconjoară orice acțiune necorespunzătoare a unui judecător, a cărui funcție nu poate fi separată de autoritatea judiciară însăși.

2. Observații comune ale Asociației Barourilor din Paris, Consiliului Național al Barourilor și Conferinței Președinților Barourilor Franceze

118. Aceste părți terțe au evidențiat, în primul rând, faptul că până recent problema libertății cuvântului în cazul unui avocat se ridicase numai în cadrul sălii de judecată și acest lucru în contextul apărării unui client în cadrul unei audieri, avocatul a fost protejat de imunitate în fața procedurilor juridice, o imunitate care se referea la actele judiciare scrise și verbale, conform secțiunii 41 din Legea din 29 iulie 1881. Această imunitate a permis formularea unor remarci care ar fi putut fi considerate ofensatoare, defăimătoare sau injurioase.

119. În opinia lor, aspectul de principiu în speța de față l-a reprezentat libertatea de exprimare pe care avocatul și-o putea exprima pentru a-și apăra clientul când s-a adresat presei, în situația în care dosarul

a atras un anumit nivel de interes public. Problema rezultată a implicat modalitatea de stabilire a momentului în care comentariile depășesc o anumită limită, indiferent de cât de puternice pot fi, dacă au afectat o parte adversă, un judecător sau un alt avocat.

120. Orice avocat, indiferent de cât este de renumit, este custodele cuvântului clientului său. Când un dosar ajunge în atenția publică, este responsabilitatea avocatului să continue să apere clientul respectiv, realizând toate procedurile *ad hoc* necesare sau adăugând propria sa voce „furtunii mediatice”, așa cum a devenit normă. Acesta numai este doar un drept, ci și o obligație a avocatului care este strâns legată de poziția sa, indiferent dacă speța respectivă a devenit cunoscută înainte de orice audiere publică, așa cum se întâmplă cel mai adesea, sau ulterior.

121. Avocații aveau dreptul de a critica decizia instanței și de a comunica orice critică pe care clienții lor ar putea să o aducă. Atunci comentariile avocatului erau neapărat interpretate și primite de public ca fiind parțiale și subiective. Paralela dintre obligația judecătorului de a fi discret și libertatea cuvântului în cazul avocatului nu a fost convingătoare. Deși opinia judecătorului ar fi considerată ca fiind obiectivă, una dintre părți a considerat că spusele unui avocat constituie de fapt exprimarea unui protest. Prin urmare, nu era neobișnuit pentru un judecător să fie obligat să păstreze tăcerea, în timp ce comentariile formulate de un avocat, pentru că o parte implicată în acțiunea în instanță nu ar împiedica în nici un fel independența și autoritatea sistemului de justiție.

122. Terții au observat că, deși instanțele franceze au aplicat întotdeauna cu strictețe principiile de imunitate la care se face referire în secțiunea 41 din Legea din 1881 privind exclusiv comentariile de natură judiciară, le era totuși cunoscut faptul că avocații trebuiau să se lupte cu anumite situații când dosarele lor atrăgeau atenția presei. Ele au invocat un exemplu recent dintr-un bine-cunoscut proces, în cadrul căruia un avocat a fost pus sub acuzare pentru defăimarea unui avocat al părții adverse. Tribunalul de Mare Instanță din Paris a acceptat motivația acestuia privind buna credință, deși comentariile sale fuseseră de-a dreptul exagerate și s-au întemeiat exclusiv pe convingerea sa personală, deoarece „au fost formulate de un avocat pasionat care și-a dedicat toată energia apărării clientului său și nu și-a putut înfrâna libertatea de exprimare pentru singurul motiv că-și pleda cauza în fața jurnaliștilor, mai degrabă decât în fața judecătorilor” (Hotărârea Definitivă a Diviziei a 17-a a Tribunalului de Mare Instanță de la Paris din data de 20 octombrie 2010). Prin urmare, distincția dintre exprimarea unor opinii în context judiciar și extrajudiciar a devenit depășită. Cuvântul unui avocat s-a bazat de fapt pe obligația de informare; ca și jurnaliștii, avocații sunt la rândul lor „paznici ai democrației”.

123. Părțile terțe au susținut, în cele din urmă, că exista o obligație de proporționalitate în astfel de dosare atât pentru avocați cât și pentru Stat. Avocații joacă un rol foarte dificil, iar această obligație de proporționalitate a reflectat obligațiile lor în materie de sensibilitate și moderație, de la care se puteau abate numai dacă era justificat pentru apărarea clienților lor, dar și în virtutea atacurilor sau presiunilor la care ar fi fost supuși. În ceea ce privește Statul, părțile terțe au considerat că avocații ar trebui să beneficieze în mod normal de imunitate atunci când comentariile lor, indiferent cât de dure, sunt făcute în apărarea intereselor clienților lor. Orice restricționare a dreptului lor de a-și exprima opiniile trebuie să se producă doar în mod excepțional, iar pentru a valida caracterul excepțional al acestora trebuie constatat dacă respectivele comentarii pot sau nu să „existe” separat de apărarea formulată pentru

client. Marja libertății de exprimare în cazul avocaților, care trebuie să rămână la fel de amplă ca și cea a jurnaliștilor, trebuie să ia în considerare constrângerile la care sunt supuși și atenția crescută din partea presei, cu o presă care este din ce în ce mai curioasă și mai profundă în cadrul investigațiilor jurnalistice.

D. Evaluarea Curții

1. Principii generale

(a) Libertatea de exprimare

124. Principiile generale privind necesitatea unei ingerințe în libertatea de expresie, reiterate de multe ori de Curte de la hotărârea pronunțată în dosarul *Handyside c. Marea Britanie* (7 decembrie 1976, Seria A nr. 24), au fost prezentate pe scurt în dosarul *Stoll c. Elveția* ([GC] nr. 69698/01, § 101, CEDO 2007-V) și mai recent în cauza *Animal Defenders International c. Marea Britanie* ([GC], nr. 48876/08, § 100, CEDO 2013), după cum urmează:

“(i) Libertatea de exprimare constituie una dintre temeliile esențiale ale unei societăți democratice și una dintre condițiile de bază necesare pentru progresul societății și pentru realizarea de sine a fiecărui individ. Sub rezerva respectării prevederilor alineatului 2 din Articolul 10, acest principiu se aplică nu numai „informațiilor” sau „ideilor” care sunt primite în mod favorabil sau privity drept inofensive sau cu indiferență, ci și celor care sunt ofensatoare, șocante sau deranjante. Printre acestea se numără cererile de pluralism, toleranță și gândire liberă fără de care nu există o „societate democratică”. După cum este prevăzut în Articolul 10, această libertate este supusă unor excepții, care... trebuie totuși interpretate în sens strict, iar nevoia de a aplica restricții trebuie stabilită în mod convingător...”

(ii) Adjectivul „necesar” în sensul Articolului 10 § 2, implică existența unei „nevoi sociale presante”. Statele Contractante au o anumită marjă de apreciere în a evalua existența unei astfel de nevoi, dar aceasta merge mână în mână cu supervizarea de la nivel european, cu adoptarea atât a legislației cât și a deciziilor prin care se aplică, chiar și a celor pronunțate de o instanță independentă. Curtea are așadar autoritatea de a pronunța hotărârea definitivă cu privire la caracterul reconciliabil al unei „restricții” cu libertatea de exprimare, așa cum este aceasta protejată prin Articolul 10.

(iii) În exercitarea atribuțiilor sale de supervizare, rolul Curții nu este de a se pune în locul autorităților naționale competente, ci mai degrabă de a revizui în virtutea Articolului 10 hotărârile pronunțate de aceste instanțe conform propriei lor puteri de apreciere. Acest lucru nu înseamnă că supravegherea se limitează la a constata dacă Statul intimat și-a exercitat în mod rezonabil, atent și cu bună credință libertatea de acțiune; ceea ce trebuie Curtea să facă este să analizeze ingerința împotriva căreia a fost depusă reclamația ținând cont de speță în ansamblul ei și să stabilească dacă a fost „*proporțională cu scopul legitim urmărit*” și dacă temeiurile prezentate de autoritățile naționale pentru justificarea acesteia sunt „*relevante și suficiente*” ... Pentru a face acest lucru, Curtea trebuie să fie convinsă că autoritățile naționale au aplicat standarde conforme principiilor prevăzute în Articolul 10 și, mai mult decât atât, că ele s-au bazat pe o evaluare acceptabilă a faptelor relevante ...”

125. Mai mult, în ceea ce privește nivelul de protecție, Articolul 10 § 2 din Convenție prevede o sferă de aplicare mică pentru restricțiile legate de discursul politic sau dezbaterile pe teme de interes public (vezi spețele Sürek c. Turciei (nr. 1) [GC], nr. 26682/95, § 61, CEDO 1999-IV; Lindon, Otchakovsky-Laurens și July c. Franța [GC], cu numerele 21279/02 și 36448/02, § 46, CEDO 2007-IV; și Axel Springer AG c. Germania [GC], nr. 39954/08, § 90, CEDO 2012). Prin urmare, un nivel ridicat de protecție a libertății de exprimare, în care autoritățile au astfel o marjă foarte îngustă de apreciere, va fi acordat în mod normal în situații în care observațiile fac referire la o chestiune de interes public, cum este mai ales cazul remarcilor legate de funcționarea puterii judecătorești, chiar în contextul unor proceduri aflate încă pe rol pentru ceilalți învinuiți (vezi Roland Dumas c. Franța, nr. 34875/07, § 43, 15 iulie 2010, și Gouveia Gomes Fernandes și Freitas e Costa c. Portugalia, nr. 1529/08, § 47, 29 martie 2011). Un anumit grad de ostilitate (vezi dosarul E.K. c. Turciei, nr. 28496/95, §§ 79-80, 7 Februarie 2002) și gravitatea potențială a anumitor remarci (vezi Thoma c. Luxembourg, nr. 38432/97, § 57, CEDO 2001-III) nu înlătură dreptul la o protecție de nivel înalt, dată fiind existența unei chestiuni de interes public (vezi Paturel c. Franța, nr. 54968/00, § 42, 22 Decembrie 2005).

126. Mai mult decât atât, cadrul hotărârilor din cauzele Lingens (Lingens v. Austria, 8 iulie 1986, § 46, Seria A nr. 10) și Oberschlick (Oberschlick c. Austria (nr. 1), 23 mai 1991, § 63, Seria A, nr. 204), Curtea a făcut o distincție între declarațiile referitoare la fapte și judecățile de valoare. Existența faptelor poate fi demonstrată, în timp ce adevărul unor judecăți de valoare nu poate fi dovedit. Cerința de a dovedi adevărul unei judecăți de valoare este imposibil de îndeplinit și încalcă însăși libertatea de opinie, care este o parte fundamentală a dreptului garantat prin Articolul 10 (vezi De Haes și Gijssels c. Belgia, 24 Februarie 1997, § 42, Rapoartele din 1997-I). Însă atunci când o afirmație devine judecată de valoare, proporționalitatea unei ingerințe poate depinde de existența unei „baze faptice” suficiente pentru afirmația contestată: dacă nu există, respectiva judecată de valoare se poate dovedi excesivă (vezi cauza De Haes și Gijssels, citată mai sus, § 47; Oberschlick c. Austria (nr. 2), 1 iulie 1997, § 33, Rapoartele 1997-IV; Brasillier c. Franța, nr. 71343/01, § 36, 11 Aprilie 2006; și Lindon, Otchakovsky-Laurens și July, citată mai sus, § 55). Pentru a face distincția dintre o afirmație bazată pe fapte și o judecată de valoare, trebuie să se ia în considerare circumstanțele cauzei și tonul general al observațiilor (vezi Brasillier, citat mai sus, § 37), ținând cont de faptul că afirmațiile referitoare la chestiuni de interes public, pot, pe acest temei, să constituie judecăți de valoare mai degrabă decât afirmații bazate pe fapte (vezi Paturel, citat mai sus, § 37).

127. În cele din urmă, natura și gravitatea sancțiunilor impuse sunt la rândul lor factori de luat în considerare în evaluarea proporționalității ingerinței. După cum a subliniat anterior Curtea, ingerința în libertatea de exprimare poate avea un efect de descurajare a exercitării libertății respective. Natura relativ moderată a amenziilor nu este suficientă pentru a nega riscul unui efect de descurajare a exercitării libertății de exprimare, acest lucru fiind cu atât mai inacceptabil cu cât este vorba despre un avocat care are obligația de a asigura apărarea clienților săi (vezi Mor, citat mai sus, § 61). În general, deși instituțiile Statului, în calitate de garanți ai ordinii publice instituționale, sunt îndreptățite să fie protejate de către autoritățile competente, poziția dominantă ocupată de instituțiile respective impune autorităților o anumită rețineră în a apela la proceduri penale (vezi Castells c. Spania, 23 aprilie 1992, § 46, Seria A nr. 236; Incal c. Turciei [GC], 9 iunie 1998, § 54, Rapoartele 1998-IV; Lehideux și Isorni c.

Franța, 23 septembrie 1998, § 57, Rapoartele 1998-VII; Öztürk c. Turciei [GC], 28 septembrie 1999, § 66, CEDO 1999-VI; și Otegi Mondragon c. Spania, nr. 2034/07, § 58, CEDO 2011).

(b) Menținerea autorității sistemului judiciar

128. Întrebările legate de funcționarea sistemului judiciar, o instituție esențială pentru orice societate democratică, sunt considerate a fi de interes public. În această privință, trebuie să se acorde atenție rolului special jucat de sistemul judiciar în societate. În calitate de garant al justiției, o valoare fundamentală într-un Stat în care domnește legea, puterea judecătorească trebuie să se bucure de încrederea publicului pentru a-și putea îndeplini obligațiile în mod corespunzător. Prin urmare se poate dovedi necesară protejarea acestei încrederi împotriva unor atacuri foarte vătămătoare care sunt în esență neîntemeiate, în special prin prisma faptului că judecătorii care au făcut obiectul criticilor au obligația de a fi discreți, ceea ce îi împiedică să răspundă criticilor (vezi Prager și Oberschlick c. Austria, 26 aprilie 1995, § 34, Seria A nr. 313; Karpetas c. Greciei, nr. 6086/10, § 68, 30 octombrie 2012; și Di Giovanni c. Italiei, nr. 51160/06, § 71, 9 iulie 2013).

129. Sintagma „autoritatea puterii judecătorești” include, în special, ideea că instanțele sunt, și publicul larg le acceptă ca atare, forumul adecvat pentru rezolvarea litigiilor juridice în vederea stabilirii vinovăției sau nevinovăției unei persoane puse sub acuzare într-o cauză penală; în plus, publicul larg respectă și are încredere în capacitatea instanțelor de a îndeplini funcția respectivă (vezi Worm c. Austria, 29 august 1997, § 40, Rapoartele 1997-V, și Prager și Oberschlick, citat mai sus).

130. În joc este încrederea pe care instanțele dintr-o societate democratică trebuie să o inspire nu numai celor învinuiți, în cazul procedurilor penale (vezi Kyprianou, citat mai sus, § 172), ci și publicului larg (vezi Kudeshkina c. Rusiei, nr. 29492/05, § 86, 26 februarie 2009, și dosarul Di Giovanni, citat mai sus).

131. Însă, cu excepția situațiilor în care este vorba despre atacuri foarte dure care sunt în esență nefondate – ținând cont de faptul că judecătorii fac parte dintr-o instituție fundamentală a Statului, ei pot fi supuși ca atare unor critici personale în limitele admise, și nu doar în mod teoretic și general (vezi July și SARL Libération, citat mai sus, § 74). Atunci când acționează în calitate oficială, ei pot fi astfel supuși unor limite mai ample de critică acceptabile decât cetățenii de rând (vezi, mai ales, July și SARL Libération, citat mai sus).

(c) Statutul și libertatea de expresie a avocaților

132. Statutul specific al avocaților le conferă o poziție centrală în administrarea actului de justiție ca intermediar între publicul larg și instanțele de judecată. Prin urmare, ei joacă un rol-cheie în a se asigura că instanțele de judecată, a căror misiune este fundamentală într-un stat de drept, se bucură de încrederea publicului (vezi Schöpfer c. Elveției, 20 mai 1998, §§ 29-30, Rapoartele 1998-III; Nikula c. Finlandei, nr. 31611/96, § 45, CEDO 2002-II; Amihalachioaie c. Moldova, nr. 60115/00, § 27, CEDO 2004-III; Kyprianou, citat mai sus, § 173; André și Alții c. Franței, nr. 18603/03, § 42, 24 iulie 2008; și Mor, citat mai sus, § 42). Totuși, pentru ca publicul să aibă încredere în administrarea actului de justiție, trebuie să

aibă încredere și în capacitatea avocaților de a asigura o reprezentare eficientă (vezi Kyprianou, citat mai sus, § 175).

133. Acel rol special al avocaților, în calitate de profesioniști independenți, în administrarea actului de justiție presupune o serie de îndatoriri, în special referitoare la conduita acestora (vezi Van der Musselle c. Belgia, 23 noiembrie 1983, Seria A, nr. 70; Casado Coca c. Spania, 24 februarie 1994, § 46, Seria A nr. 285-A; Steur c. Olandei, no. 39657/98, § 38, ECHR 2003-XI; Veraart c. Olandei, nr. 10807/04, § 51, 30 nov. 2006; și Coutant v. Franței (dec.), nr. 17155/03, 24 ian. 2008). Deși fac obiectul unor restricții în materie de conduită profesională, având obligația de a fi discreți, onești și demni, ei beneficiază de asemenea și de drepturi și privilegii exclusive care pot varia de la o jurisdicție la alta – printre acestea se numără, de obicei, o anumită libertate în ceea ce privește argumentele folosite în instanță (vezi Steur, citat mai sus).

134. Prin urmare, libertatea de exprimare se aplică și avocaților. Ea cuprinde nu doar fondul ideilor și al informațiilor exprimate, ci și forma în care sunt transmise acestea (vezi Foglia c. Elveției, nr. 35865/04, § 85, 13 decembrie 2007). Așadar avocații sunt îndreptățiți, în mod special, să formuleze comentarii publice legate de administrarea actului de justiție, cu condiția ca acele critici formulate de ei să nu depășească anumite limite (vezi Amihalachioaie, citat mai sus, §§ 27-28; Foglia, citat mai sus, § 86; și Mor, citat mai sus, § 43). Aceste limite se referă la restricțiile obișnuite aplicabile membrilor Baroului (vezi Kyprianou, citat mai sus, § 173), așa cum sunt reflectate în cele zece principii fundamentale enumerate de pentru avocații europeni, cu accent pe „demnitate”, „onoare” și „integritate” și cu „respect pentru...administrarea corectă a actului de justiție” (vezi alineatul 58 de mai sus). Astfel de reguli contribuie la protejarea puterii judecătorești împotriva unor atacuri gratuite și neîntemeiate, care pot fi generate exclusiv de o dorință sau strategie de a se asigura că dezbaterea din instanță este urmărită de mass media sau de o reglare de conturi cu judecătorul alocat pe dosarul respectiv.

135. Întrebarea referitoare la libertatea de exprimare este legată de independența profesiei juridice, ceea ce este crucial pentru funcționarea eficientă a administrării corecte a actului de justiție (vezi Sialkowska c. Poloniei, nr. 8932/05, § 111, 22 Martie 2007). Restricționarea libertății de expresie a avocatului apărării poate fi acceptată ca fiind necesară într-o societate democratică doar în dosare excepționale - chiar prin intermediul unei sancțiuni penale indulgente (vezi Nikula, citat mai sus, § 55; Kyprianou, citat mai sus, § 174; și Mor, citat mai sus, § 44).

136. Trebuie să se facă totuși o distincție în funcție de locul unde se exprimă avocatul în instanță sau în altă parte.

137. În ceea ce privește, în primul rând, chestiunea „conduitei în sala de judecată”, dat fiind că libertatea de exprimare a avocatului poate ridica un semn de întrebare cu privire la dreptul clientului său la un proces echitabil, principiul onestității susține de asemenea existența unui schimb liber și chiar forțat de argumente între părți (vezi Nikula, citat mai sus, § 49, și Steur, citat mai sus, § 37). Avocații au obligația de a „apăra cu sârguință interesele clienților lor” (vezi Nikula, citat mai sus, § 54), ceea ce înseamnă că uneori trebuie să decidă dacă să ridice o obiecție sau să formuleze o plângere împotriva conduitei instanței de judecată (vezi Kyprianou, citat mai sus, § 175). În plus, Curtea ia în considerare faptul că

observațiile contestate nu sunt repetate în afara sălii de judecată și face o distincție în funcție de persoana implicată; astfel un procuror care este „parte” la procedură trebuie să „tolereze critici considerabile din partea... avocatului apărării”, chiar dacă unii termeni folosiți sunt inadecvați, cu condiția ca aceste critici să nu facă referire a profesia sa în general sau la alte calități (vezi Nikula, citat mai sus, §§ 51-52; Foglia, citat mai sus, § 95; și Roland Dumas, citat mai sus, § 48).

138. Revenind acum la observațiile exprimate în afara sălii de judecată, Curtea reiterează faptul că pentru apărarea unui client se poate face apel la apariții la buletinele de știri televizate sau la declarații în presă, iar prin aceste canale avocatul poate informa publicul asupra neajunsurilor care pot submina procedurile în faza pre-procesuală (vezi Mor, citat mai sus, § 59). În această privință, Curtea consideră că un avocat nu poate fi considerat răspunzător pentru tot ceea ce se publică sub formă de „interviu”, în special în situația în care presa a citat declarațiile sau avocatul respectiv a negat că ar fi făcut anumite remarci (vezi Amihalachioaie, citat mai sus, § 37). În cazul Foglia amintit mai sus, s-a stabilit de asemenea că avocații nu pot fi trași la răspundere în mod justificat pentru acțiunile presei (vezi Foglia, citat mai sus, § 97). În mod asemănător, în situația în care o speță are parte de o amplă acoperire mediatică din cauza gravității faptelor și a persoanelor care este probabil să fie implicate, un avocat nu poate fi sancționat pentru încălcarea secretului anchetei judiciare în cazul în care acesta a făcut doar comentarii personale cu privire la informații care sunt deja cunoscute presei și pe care jurnaliștii intenționează să le transmită, cu sau fără comentariile avocatului respectiv. Însă atunci când face declarații publice, un avocat nu este scutit de obligația de a fi prudent în privința secretului unei investigații judiciare aflate în desfășurare (vezi Mor, citat mai sus, §§ 55 și 56).

139. În plus, avocații nu pot face remarci atât de grave încât să depășească limitele permise pentru exprimarea unor comentarii în lipsa unei baze faptice solide (vezi Karpetas, citat mai sus, § 78; vezi și A c. Finlandei SEE (dec.), nr. 44998/98, 8 ianuarie 2004), nici nu pot profera insulte (vezi Coutant (dec.), citat mai sus). Date fiind circumstanțele speței Gouveia Gomes Fernandes și Freitas e Costa, utilizarea unui ton care nu a fost insultător, ci caustic sau chiar sarcastic, în observațiile formulate la adresa judecătorilor a fost considerată ca fiind compatibilă cu Articolul 10 (vezi Gouveia Gomes Fernandes și Freitas e Costa, citat mai sus, § 48). Curtea a analizat observațiile în contextul lor general, mai ales pentru a stabili dacă puteau fi considerate a fi menite să inducă în eroare sau să susțină un atac personal gratuit (vezi Ormanni c. Italia, nr. 30278/04, § 73, 17 iulie 2007, și Gouveia Gomes Fernandes și Freitas e Costa, citat mai sus, § 51) și să se asigure că expresiile folosite au avut o legătură suficient de strânsă cu faptele din cadrul speței (vezi Feldek c. Slovacia, nr. 29032/95, § 86, CEDO 2001-VIII, și Gouveia Gomes Fernandes și Freitas e Costa, citat mai sus).

2. Aplicarea principiilor la prezenta speță

140. Revenind la speța de față, Curtea remarcă faptul că reclamantul a primit o condamnare penală, alături de o ordonanță de achitare a unor daune și costuri, pentru observațiile sale referitoare la acțiunea derulată în cauza Borrel, așa cum au fost reproduse într-un articol publicat în cotidianul *Le Monde*, articol care a cuprins textul unei scrisori trimise de reclamant și de colegul său Ministrului Justiției, solicitând o anchetă administrativă, precum și declarații făcute de reclamant jurnalistului care a redactat articolul incriminat.

141. Curtea constată încă de la început că, reclamantul, prin exercitarea dreptului său la libertatea de exprimare, așa cum este aceasta garantată de Articolul 10 din Convenție, nu s-a făcut vinovat de o ingerință într-un litigiu dintre două părți. Aceasta este și opinia Curții.

142. Curtea constată de asemenea că ingerința a fost stabilită prin lege, și anume prin secțiunile 23, 29 și 31 din Legea din 29 iulie 1881, după cum a recunoscut reclamantul.

143. Părțile au convenit de asemenea că scopul ingerinței a fost acela de a proteja reputația sau drepturile celorlalți. Curtea nu vede nici un motiv pentru care să adopte o opinie diferită. Deși reclamantul a dorit să promoveze ideea că procedura derulată împotriva sa a căutat de asemenea să „mențină autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești” (vezi alineatul 99 de mai sus), această chestiune este legată de „necesitatea” ingerinței și nu poate afecta faptul că ea a urmărit cel puțin unul din „scopurile legitime” prevăzute în alineatul 2, Art. 10.

144. Prin urmare, rămâne să se examineze dacă ingerința a fost „necesară în contextul unei societăți democratice”, iar pentru aceasta Curtea trebuie să evalueze dacă a fost proporționată cu scopul legitim urmărit și dacă temeiurile furnizate de instanțele naționale au fost relevante și suficiente.

145. Curtea remarcă faptul că, la condamnarea reclamantului, Curtea de Apel a considerat că faptul de a afirma că un judecător de instrucție a afișat „o conduită care (era) complet opusă principiilor de imparțialitate și onestitate” a fost în sine o acuzație foarte defăimătoare (vezi alineatul 47 de mai sus). Instanța respectivă a adăugat că respectivele comentarii formulate de reclamant cu privire la întârzierea în trimiterea casetei video și menționarea cartonașului scris de mână adresat de procurorul public din Djibouti d-nei Judecător M. pentru care reclamantul folosise termenul de „complicitate”, abia dacă a putut confirma natura defăimătoare a acuzației (ibid.), „veridicitatea” afirmațiilor nefiind stabilită (vezi alineatul 48 de mai sus), apărarea cu bună credință a reclamantului fiind respinsă (vezi alineatul 49 de mai sus).

(a) Statutul de avocat al reclamantului

146. Curtea observă în primul rând faptul că observațiile respective provin atât din declarațiile făcute la cererea jurnalistului care a redactat articolul, cât și din scrisoarea adresată Ministrului Justiției. Observațiile au fost făcute de reclamant în calitate de avocat, acționând în numele părții civile și s-au referit la aspecte legate de acțiunea în justiție instrumentată în dosarul Borrel.

147. În această privință, Curtea observă încă de la început că reclamantul a invitat-o să clarifice jurisprudența proprie referitoare la exercitarea libertății de exprimare de către un avocat, cu precădere în afara sălii de judecată, și să asigure cea mai mare protecție posibilă pentru comentariile formulate de avocați (vezi alineatele 96, 97 și 102 de mai sus). În ceea ce îl privește, Guvernul - deși a fost de părere că statutul de auxiliari ai justiției în cadrul instanței de judecată pe care îl au funcționarii publici reprezintă o deosebire fundamentală între avocați și jurnaliști (vezi alineatul 106 de mai sus) - a identificat mai multe situații în care libertatea de exprimare ar fi „deosebit de amplă”, „permisivă” sau, din contră, „supusă anumitor limite” (vezi alineatul 107 de mai sus).

148. Curtea face trimitere la principiile prevăzute în jurisprudența sa, în special la cele legate de statutul și libertatea de expresie a avocaților (vezi alineatele 132-139 de mai sus), punând accentul pe nevoia de a diferenția observațiile făcute de avocați în sala de judecată față de cele formulate în afara sălii de judecată. Mai mult, având în vedere statutul specific al avocaților și poziția acestora în administrarea actului de justiție (vezi alineatul 132 de mai sus), Curtea consideră, contrar argumentului adus de Consiliul Barourilor și Societăților de Drept din Europa (vezi alineatul 116 de mai sus), că avocații nu pot fi puși pe picior de egalitate cu jurnaliștii. Pozițiile și rolurile lor în acțiunile din instanță sunt în esență diferite. Jurnaliștii au sarcina de a transmite, în conformitate cu obligațiile și responsabilitățile lor, informații și idei referitoare la toate chestiunile de interes public, inclusiv cele legate de administrarea actului de justiție. Avocații, la rândul lor, sunt „protagoniști” în cadrul sistemului judiciar, implicați direct în funcționarea acestuia și în apărarea unei părți. Prin urmare, ei nu pot fi puși pe picior de egalitate cu un martor extern al cărui rol este acela de a informa publicul.

149. Reclamantul a susținut că afirmațiile sale, așa cum au fost publicate în cotidianul *Le Monde*, au servit întocmai sarcinii sale de a-și apăra clientul – o sarcină pe care el o putea determina. Însă deși obiectul discuției nu este reprezentat de faptul dacă afirmațiile incriminate au făcut sau nu parte din contextul procedurii, ele au fost adresate judecătorilor de instrucție care au fost dezinvestiți, având efectul final la momentul la care au fost făcute. Prin urmare, Curtea nu vede în cel fel au putut contribui declarațiile reclamantului la îndeplinirea sarcinii sale de a-și apăra clientul, din moment ce ancheta judiciară fusese încredințată la momentul respectiv unui alt judecător care nu a făcut obiectul criticilor.

(b) Contribuția la o dezbatere pe o chestiune de interes public

150. Reclamantul s-a bazat în continuare pe dreptul său de a informa publicul asupra deficiențelor legate de acțiunea aflată în derulare și de a contribui la o dezbatere pe o chestiune de interes public.

151. În această privință, Curtea constată în primul rând faptul că observațiile reclamantului au fost făcute în contextul anchetei judiciare deschise în urma decesului unui judecător francez, Bernard Borrel, care fusese detașat în calitate de consultant tehnic la Ministerul Justiției din Djibouti. Curtea a avut deja ocazia să constate interesul semnificativ acordat de presă acestui dosar, încă de la început (vezi July și SARL Libération, citat mai sus, § 67), reflectând astfel importanța acestui dosar în cadrul opiniei publice. La fel ca reclamantul, Curtea remarcă faptul că sistemul judiciar a contribuit de asemenea la informarea publicului cu privire la dosar, dat fiind că judecătorul de instrucție care se ocupa de dosar în 2007 a solicitat să emită un comunicat de presă, în virtutea Articolului 11, alineatul 3, din Codul de Procedură Penală, pentru a anunța că teoria sinuciderii fusese exclusă mergându-se pe teoria crimei cu premeditare (vezi alineatele 24 și 55 de mai sus).

152. În plus, după cum a constatat Curtea anterior, publicul are un interes legitim legat de furnizarea și disponibilitatea informațiilor referitoare la procedura penală (vezi July și SARL Libération, citat mai sus, § 66), iar observațiile legate de funcționarea puterii judecătorești se referă la o chestiune de interes public (vezi alineatul 125 de mai sus). De fapt, Curtea a fost solicitată deja în alte două spețe, Floquet și Esménard și July și SARL Libération (ambele amintite mai sus), pentru a examina reclamații legate de dosarul Borrel și de dreptul de a valorifica libertatea de exprimare referitoare la comentariile formulate

vizavi de modul de derulare a anchetei judiciare, constatând în ambele spețe faptul că era vorba de o chestiune de interes public.

153. Prin urmare, Curtea consideră că remarcile reclamantului, supuse incriminării și care făceau referire, la fel ca în spețele Floquet și Esménard și July și SARL Libération, la funcționarea puterii judecătorești și la gestionarea dosarului Borrel, se încadrează în contextul unei dezbateri pe marginea unei chestiuni de interes public, necesitând astfel un nivel ridicat de protecție a libertății de expresie, permițând astfel autorităților o marjă foarte îngustă de apreciere.

(c) Natura remarcilor incriminate

154. Curtea remarcă faptul că, după ce s-a constatat că observațiile reclamantului erau „extrem de defăimătoare”, acesta nu a reușit să stabilească veridicitatea lor pe bază de dovezi, care, conform Tribunalului Penal, trebuiau să fie „irefutabile, complete și legate direct de toate afirmațiile considerate defăimătoare” (vezi alineatul 40 de mai sus). Apărarea sa întemeiată pe invocarea „bunei credințe” a fost de asemenea respinsă. În această privință, Tribunalul Penal și Curtea de Apel au considerat, în special, că atacurile împotriva integrității profesionale și morale a Judecătorilor M. și L.L. au depășit în mod evident nivelul de critică permis (vezi alineatele 40 și 50 de mai sus). În plus, deși Tribunalul Penal a considerat că dezacordul profund dintre avocații doamnei Borrel și judecătorii de instrucție nu putea justifica o lipsă totală de prudență în exprimare din partea acestora, Curtea de Apel a conchis că decizia luată în favoarea reclamantului vizând încetarea procedurii inițiate împotriva sa de către cei doi judecători nu excludea reaua credință din partea reclamantului. Instanța a considerat că animozitatea personală a reclamantului și dorința acestuia de a-i discredita pe judecători, în special pe d-na Judecător M., a derivat din natura excesivă a comentariilor sale și din faptul că articolul referitor la dosarul Borrel fusese publicat în aceeași perioadă cu inițierea procedurii împotriva d-nei Judecător M. în fața Diviziei de Investigații în legătură cu speța „Scientologie” (ibid.).

155. După cum a constatat deja Curtea, este necesar să se facă diferența între declarațiile bazate pe fapte și judecățile de valoare (vezi alineatul 126 de mai sus). Existența faptelor poate fi demonstrată, iar veridicitatea judecăților de valoare nu este susceptibilă a fi probată; cerința demonstrării veridicității unei judecăți de valoare este imposibil de îndeplinit și încalcă însăși libertatea de exprimare, care este o parte fundamentală a dreptului garantat prin Articolul 10 (ibid.). În plus, existența măsurilor de protecție procedurale în favoarea acuzatului în procedurile de defăimare este unul dintre factorii care trebuie luați în considerare la evaluarea proporționalității unei ingerințe în virtutea Articolului 10. Mai precis, este important pentru acuzat să i se ofere o șansă reală de a dovedi că a avut o bază faptică suficientă pentru afirmațiile făcute (vezi, printre alte autorități, Steel și Morris c. Marea Britanie, nr. 68416/01, § 95, CEDO 2005-II; Andrushko c. Rusiei, nr. 4260/04, § 53, 14 octombrie 2010; Dilipak și Karakaya c. Turciei, numerele 7942/05 și 24838/05, § 141, 4 martie 2012; și Hasan Yazıcı c. Turciei, nr. 40877/07, § 54, 15 aprilie 2014). În speța de față nu s-a acordat o astfel de șansă.

156. Curtea consideră că, în circumstanțele specifice speței de față, afirmațiile contestate au reprezentat mai degrabă judecăți de valoare decât simple declarații bazate pe fapte, dat fiind tonul general al

remarcilor și contextul în care au fost făcute, deoarece ele au reflectat în primul rând o evaluare generală a conduitei judecătorilor de instrucție pe parcursul anchetei.

157. Rămâne așadar să se examineze dacă „baza faptică” a acelor judecăți de valoare a fost suficientă.

158. Curtea consideră că această condiție a fost îndeplinită în speța de față. După ce speța a fost retrasă judecătorilor M. și L.L. de către Secția „Rechizitorii” a Curții de Apel din Paris (vezi alineatul 23 de mai sus), a devenit evident că o probă importantă din dosar, și anume o casetă video înregistrată în cursul unei vizite realizate de judecători la locul decesului, însoțită de experți, deși fusese menționată în ultima decizie pronunțată de judecătorii respectivi, nu fusese trimisă împreună cu dosarul de anchetă judecătorului numit în locul judecătorilor dezinvestiți. Fapta a fost nu numai stabilită, ci și suficient de gravă pentru a justifica redactarea de către Judecătorul P. a unui raport în care a consemnat următoarele: în primul rând caseta video nu apare în dosarul de anchetă și nu a fost înregistrată ca probă; iar în al doilea rând i-a fost înmănată într-un plic care nu indica că ar fi fost sigilat, purtând numele d-nei Judecător M. la destinatar și conținând un document scris de mână cu antetul procurorului public din Djibouti, scris de acesta și adresat d-nei Judecător M. (vezi alineatul 32 de mai sus).

159. Mai mult decât atât, pe lângă faptul că documentul respectiv indica o oarecare atitudine prietenească din partea procurorului din Djibouti față de d-na Judecător M. (vezi alineatul 32 de mai sus), acesta acuza avocații părților civile de „orchestrarea manipulării lor”. În această privință, Curtea a subliniat că nu numai că autoritățile din Djibouti au susținut teoria suicidului de la bun început, ci și o serie de reprezentanți ai Statului respectiv au fost implicați personal în contextul anchetei judiciare derulate în Franța, după cum se poate vedea în special din hotărârea Curții Internaționale de Justiție (vezi alineatele 63-64 de mai sus), precum și din acțiunile introduse pe marginea acuzației de furnizare de dovezi false (vezi alineatul 18 de mai sus).

160. În cele din urmă, s-a stabilit că reclamantul participase în calitate de avocat în două spețe foarte interesante pentru opinia publică, în care d-na Jud. M. fusese judecător de instrucție. În ambele spețe, reclamantul a reușit să determine instanțele să constate că existaseră vicii de procedură, ceea ce a dus la retragerea d-nei Jud. M. din spețele respective. (vezi alineatele 22-23 și 26 de mai sus). În contextul primei spețe, cunoscute drept afacerea „Bisericii Scientologice”, reclamantul a obținut în plus o hotărâre potrivit căreia Statul francez era răspunzător pentru funcționarea defectuoasă a sistemului de justiție (vezi alineatul 30 de mai sus).

161. Curtea a considerat de asemenea că expresiile folosite de reclamant au fost suficient de legate de faptele din cadrul speței, pe lângă faptul că remarcile acestuia nu au putut fi considerate ca menite să indică în eroare sau atacuri gratuite (vezi alineatul 139 de mai sus). Curtea a reiterat în această privință faptul că libertatea de exprimare „este aplicabilă nu numai pentru „informații” sau „idei” care sunt primite în mod favorabil sau primate drept inofensive sau indiferente, ci și pentru cele care ofensează, șochează sau deranjează”. În mod analog, utilizarea unui „ton caustic” în comentariile împotriva unui judecător nu sunt compatibile cu prevederile Articolului 10 din Convenție (vezi, spre exemplu, dosarul Gouveia Gomes Fernandes și Freitas e Costa, citat mai sus, § 48).

(d) Circumstanțele specifice ale dosarului

(i) Nevoia de a lua în considerare contextul general

162. Curtea reiterează faptul că, în contextul Articolului 10 din Convenție, trebuie să se ia în considerare circumstanțele și contextul general împotriva căruia au fost făcute declarațiile în chestiune (vezi, printre alte autorități, Lingens, citat mai sus, § 40, și Bladet Tromsø și Stensaas c. Norvegiei, nr. 21980/93, § 62, CEDO 1999-II). În speța de față, contextul poate fi explicat nu numai prin conduita judecătorilor de instrucție și prin relațiile reclamantului cu unul dintre aceștia, ci și prin istoricul foarte specific al speței, prin dimensiunea sa internațională și prin mediatizarea considerabilă. Însă Curtea a constatat și că respectiv Curtea de Apel a atribuit o sferă de aplicare extinsă observațiilor contestate prin care reclamantul critică un judecător de instrucție pentru „o conduită complet opusă principiilor imparțialității și echității”, constatând că aceasta a fost în sine o acuzație foarte defăimătoare, echivalentă cu a spune că a existat o încălcare a eticii profesionale și a jurământului depus de judecătorul respectiv (vezi alineatul 47 de mai sus). Însă citatul respectiv trebuie evaluat în lumina circumstanțelor specifice ale speței, mai ales că în realitate nu a fost o declarație făcută autorului articolului, ci un extras dintr-o scrisoare trimisă de reclamant și de colegul acestuia, dl. L. de Caunes, Ministrului Justiției pe data de 6 septembrie 2000. În plus, la momentul la care reclamantul a răspuns la întrebările acestuia, jurnalistul fusese deja informat despre scrisoarea adresată Ministrului Justiției, nu de către reclamantul însuși, ci din surse proprii ale jurnalistului, după cum a constatat Secția Penală a Tribunalului (vezi alineatul 40 de mai sus). Reclamantul a mai susținut apoi, fără ca acest aspect să fie inclus în litigiu, că autorul articolului era singurul responsabil pentru referirea făcută la procedura disciplinară împotriva d-nei Jud. M., în contextul speței „Biserica Scientologică”. În această privință, Curtea reiterează faptul că avocații nu pot fi trași la răspundere pentru tot ceea ce apare într-un „interviu” publicat de presă sau pentru acțiunile întreprinse de presă.

163. Curtea de Apel a fost astfel obligată să examineze remarcile incriminate acordând întreaga atenție atât contextului speței cât și conținutului scrisorii, luate ca întreg.

164. Din aceleași motive, dat fiind că remarcile incriminate nu au putut fi evaluate în afara contextului, Curtea nu poate împărtăși opinia Curții de Apel din Paris potrivit căreia utilizarea termenului de „complicitate” a constituit „în sine” un atac grav la onoarea și reputația D-nei Judecător M. și a procurorului public din Djibouti (vezi alineatul 47 de mai sus).

165. În ceea ce privește aspectul legat de animozitatea personală a reclamantului față de d-na Judecătoare M., din cauza conflictelor din contextul spețelor Borrel și „Biserica Scientologică”, Curtea este de părere că acest aspect nu a fost suficient de relevant și de serios pentru a duce la condamnarea reclamantului. În orice caz, dat fiind că instanțele de judecată au admis existența conflictelor dintre cei doi protagoniști, și având în vedere circumstanțele specifice ale speței de față, un astfel de reproș privind o animozitate personală ar fi putut fi adresat mai degrabă D-nei Judecător M. decât reclamantului (vezi, *mutatis mutandis*, Paturel, citat mai sus, § 45), mai ales înainte de depunerea unei plângeri împotriva reclamantului pentru complicitate la defăimarea D-nei Judecător M. deja fusese depusă o plângere împotriva sa pentru acuzații false (vezi alineatul 35 de mai sus). Faptul că, respectiv, Curtea de Apel s-a bazat pe animozitatea personală a reclamantului este de asemenea cel puțin subminat, dacă nu contrazis, de alți factori. În primul rând, remarca referitoare la „conduita care (a fost)

complet opusă principiilor imparțialității și echității” a fost îndreptată nu numai împotriva D-nei Judecător M., ci și a Judecătorului L.L., față de care reclamantul nu a fost acuzat că ar fi prezentat vreo animozitate personală. Mai mult decât atât, deși procedurile împotriva reclamantului s-au referit la extrasul citat mai sus din scrisoarea adresată Ministrului Justiției, scrisoarea respectivă fusese semnată și trimisă în realitate de doi avocați, reclamantul și colegul acestuia, dl. de Caunes. Însă în ceea ce privește scrisoarea, nu numai că acesta nu a fost pus sub acuzare pentru remarcile care i se puteau atribui în aceeași măsură lui cât și reclamantului, dar cel de-a doilea avocat nu a fost acuzat de vreo animozitate față de d-na Judecătoare M.. sau de Judecătorul L.L.

166. În concluzie, Curtea consideră că declarațiile reclamantului nu pot fi reduse la simpla exprimare a unei animozități personale, cu alte cuvinte o relație antagonistă între cele două persoane, reclamantul și d-na Judecătoare M.. În realitate remarcile incriminate au făcut parte dintr-un context mai amplu, care a implicat și un alt avocat și încă un judecător. În opinia Curții, acest fapt este în măsură să susțină ideea că remarcile nu au reprezentat vreo acțiune personală din partea reclamantului, dintr-o dorință de răzbunare, ci mai degrabă au făcut parte dintr-o inițiativă profesională comună a doi avocați, pe baza faptelor care erau noi, stabilite și în măsură să scoată în evidență vicii grave ale sistemului de justiție, implicând cei doi judecători care conduseseră ancheta într-un dosar în care clienții celor doi avocați se constituiseră ca parte civilă.

167. În plus, deși remarcile reclamantului au cu certitudine o conotație negativă, ar trebui subliniat că, în ciuda naturii lor oarecum ostile (vezi E.K. c. Turciei, nr. 28496/95, §§ 79-80, 7 februarie 2002) și a gravității lor (vezi Thoma, citat mai sus), aspectul cheie din declarații se referea la funcționarea unei anchete judiciare, care era o chestiune de interes public, lăsând astfel puțin loc pentru restricții asupra libertății de expresie. În plus, un avocat ar trebui să poată atrage atenția publicului asupra eventualelor vicii din sistemul de justiție; puterea judecătorească poate beneficia de pe urma criticii constructive.

(ii) Menținerea autorității puterii judecătorești

168. Guvernul s-a bazat pe faptul cu autoritățile judiciare nu au avut dreptul la replică. Este adevărat că, dată fiind sarcina specifică pe care o îndeplinește puterea judiciară în societate, judecătorii sunt obligați să păstreze discreția (alineatul 128 de mai sus). Însă, obligația respectivă are un scop specific, după cum au remarcat intervenienții terți: discursul judecătorilor, spre deosebire de cel al avocaților, este perceput drept expresia unei evaluări obiective care angajează nu numai persoana care se exprimă, ci și întreg sistemul de justiție, prin intermediul acesteia. În ceea ce îi privește pe avocați, aceștia vorbesc doar în nume propriu și în numele clienților lor, ceea ce îi distinge astfel de jurnaliști al căror rol și scop în dezbateră judiciară sunt diferite, în mod intrinsec. Totuși, deși se poate dovedi necesară protejarea puterii judecătorești împotriva atacurilor foarte grave care sunt în esență neîntemeiate, ținând cont de faptul că judecătorii sunt împiedicați să reacționeze din cauza obligației de a păstra discreția (vezi alineatul 128 de mai sus), acest lucru nu poate interzice oamenilor să-și exprime părerile, prin judecăți de valoare cu suficientă bază faptică, asupra unor chestiuni de interes public legate de funcționarea sistemului de justiție, sau interzice orice critică la adresa acestuia. În speța de față, judecătorii M. și L.L. erau membri ai puterii judecătorești și astfel erau amândoi parte a unei instituții fundamentale a Statului: prin urmare erau supuși unor limite mai largi de acceptare a criticilor decât cetățenii de rând,

iar comentariile incriminate ar fi putut fi astfel orientate împotriva lor în calitatea respectivă (vezi alineatele 128 și 131 de mai sus).

169. Curtea constată de asemenea, contrar argumentelor Guvernului, că remarcile reclamantului, nu erau în măsură să submineze derularea corespunzătoare a acțiunii în justiție, în virtutea faptului că instanța superioară i-ar fi putut dezinvesti pe cei doi judecători de instrucție vizați de critici. Nici noul judecător de instrucție, nici instanțele superioare nu au fost vizate în vreun fel de remarcile incriminate.

170. Din aceleași motive și având în vedere aspectele menționate anterior, nu se poate considera că sentința reclamantului ar putea servi la păstrarea autorității puterii judecătorești. Cu toate acestea, Curtea subliniază importanța păstrării autorității puterii judecătorești, într-un Stat de drept și într-o societate democratică. În orice caz, funcționarea corespunzătoare a instanțelor de judecată nu ar fi posibilă în lipsa relațiilor bazate pe considerație și respect reciproc între diferitele părți implicate în sistemul de justiție, în primul rând între judecători și avocați.

(iii) Utilizarea căilor de atac disponibile

171. Referitor la argumentul Guvernului despre posibilitatea de a recurge la căile de atac disponibile, Curtea constată că argumentul este pertinent, însă nu este suficient în speța de față pentru a justifica condamnarea reclamantului. Curtea remarcă în primul rând faptul că utilizarea căilor de atac disponibile, pe de o parte, și dreptul la libertatea de expresie, pe de altă parte, nu urmăresc același scop și nu sunt inter-schimbabile. Acestea fiind spuse, Curtea consideră că un avocat nu trebuie să-și apere clientul prin presă, cu excepția unor situații foarte speciale (vezi alineatul 138 de mai sus), ci în fața instanțelor de judecată competente, iar acest lucru implică utilizarea oricăror căi de atac disponibile. Curtea remarcă faptul că în speța de față trimiterea la Secția „Rechizitorii” a Curții de Apel din Paris a arătat în mod vădit faptul că intenția inițială a reclamantului și a colegului acestuia fusese de a rezolva situația făcând apel la căile de atac disponibile. În realitate, problema incriminată a survenit numai după utilizarea căii de atac respective, după cum a fost consemnat de dl. P., judecător de instrucție, în raportul său oficial din 1 august 2000 (vezi alineatul 32 de mai sus). La acel moment, Divizia de Punere sub Acuzare nu mai era în măsură să examineze astfel de plângeri, tocmai pentru retrăsese speța de la Judecătorii M. și L.L. Curtea remarcă de asemenea că, în orice caz, trecuseră deja patru ani și jumătate de la deschiderea anchetei judiciare, care nu fusese încă închisă la momentul respectiv. Curtea remarcă de asemenea faptul că părțile civile și avocații acestora au luat parte în mod activ la acțiunile din justiție, și mai ales, au reușit, conform hotărârii pronunțate de Curtea de Apel de la Versailles pe 28 mai 2009, să obțină interogarea unui martor important în Belgia, în ciuda lipsei de interes manifestate de Judecătorii M. și LL. față de acesta (vezi alineatul 16 de mai sus).

172. În plus, solicitarea unei anchete adresată Ministrului Justiției, în cadrul unei reclamații referitoare la aceste fapte noi nu a constituit o cale de atac ce natură judiciară – în măsură să justifice posibila reținere de a interveni în presă – ci o simplă solicitare a unei anchete administrative lăsată la latitudinea Ministrului Justiției. Curtea constată în această privință faptul că judecătorii naționali înșiși, atât din instanța de fond cât și de apel, au considerat că scrisoarea nu putea beneficia de imunitatea conferită actelor judiciare, deoarece Tribunalul Penal a considerat conținutul acesteia ca fiind pur informativ (vezi

alineatele 38 și 46 de mai sus). Curtea sesizează faptul că nu s-a argumentat că s-ar fi dat curs cererii respective și observă de asemenea că Judecătorii M. și L.L. nu au considerat în mod evident normală utilizarea unei căi de atac disponibile conform legii naționale, ci au perceput-o drept un act care justifică depunerea unei plângeri pentru acuzații false (vezi alineatul 35 de mai sus).

173. În cele din urmă, Curtea constată că nici Procurorul Principal, nici Consiliul Baroului sau președintele Baroului relevant, nu au considerat necesară inițierea procedurii disciplinare împotriva reclamantului pentru declarațiile făcute în presă, deși aveau la dispoziție o astfel de posibilitate (vezi Mor, citat mai sus, § 60).

(iv) Concluzii privind circumstanțele speței de față

174. Curtea consideră că remarcile incriminate formulate de reclamant nu constituie atacuri grave și în esență neîntemeiate împotriva acțiunii instanțelor de judecată, ci critici împotriva Judecătorilor M. și LL., ca parte a unei dezbateri asupra unei chestiuni de interes public privind funcționarea sistemului de justiție și în contextul unei spețe care a beneficiat de o amplă acoperire mediatică de la bun început. Deși remarcile respective ar putea fi privite drept dure, ele constituie totuși judecăți de valoare cu o „bază faptică” suficientă.

(e) Sancțiunile impuse

175. În ceea ce privește sentințele impuse, Curtea reiterează faptul că, în evaluarea proporționalității ingerinței, natura și gravitatea sancțiunilor impuse sunt factori de luat în considerare (vezi, spre exemplu, dosarele Sürek, citată mai sus, § 64; Chauvy și Alții c. Franța, nr. 64915/01, § 78, CEDO 2004-VI; și Mor, citată mai sus, § 61). În speța de față, Curtea de Apel a condamnat reclamantul la plata unei amenzi în valoare de 4000 euro. Această sumă corespunde întocmai celei stabilite de instanța de fond, unde judecătorii luaseră în considerare în mod expres statutul de avocat al reclamantului pentru a justifica severitatea sancțiunii și pentru a-i aplica o „amendă suficient de ridicată” (vezi alineatul 41 de mai sus). Pe lângă ordinul de a publica o notificare în cotidianul *Le Monde*, instanța a dispus ca reclamantul să plătească, în solidar cu jurnalistul și cu directorul publicației, a sumei de 7500 euro cu titlu de despăgubiri pentru fiecare dintre cei doi judecători, împreună cu 4000 euro drept cheltuieli de judecată pentru Judecătorul L.L. Curtea remarcă de asemenea faptul că reclamantul a fost condamnat la plata unei sume de 1000 euro către d-na Judecătoarea M., cu titlu de cheltuieli de judecată.

176. Curtea reiterează faptul că chiar și atunci când sancțiunea este cea mai ușoară cu putință, cum ar fi un verdict prin care se constată culpa, acordat cu suspendare de la sentința penală, și plata unei „despăgubiri simbolice de un euro” cu titlu de despăgubiri (vezi Mor, citat mai sus, § 61), aceasta constituie totuși o sancțiune penală și, în orice caz, faptul nu poate fi suficient în sine pentru a justifica ingerința în libertatea de expresie a reclamantului. (vezi Brasilier, citat mai sus, § 43). Curtea a subliniat în repetate rânduri faptul că ingerința în libertatea de exprimare poate avea un efect de descurajare când vine vorba de exercitarea acestei libertăți (vezi, mutatis mutandis, Cumpănă și Mazăre c. România [GC], nr. 33348/96, § 114, CEDO 2004-XI, și Mor, citat mai sus) – un risc ca natura relativ moderată a amenzii să nu fie suficientă pentru a nega (vezi Dupuis și Alții, citat mai sus, § 48). Trebuie remarcat de asemenea că impunerea unei sancțiuni împotriva unui avocat poate avea repercusiuni directe (proceduri

disciplinare) sau indirecte (în materie de imagine sau încredere acordată de public și de clienții acestora, spre exemplu). În plus, Curtea reiterează faptul că poziția dominantă a instituțiilor Statului obligă autoritățile să fie reținute în a apela la acțiuni penale (vezi alineatul 127 de mai sus). Curtea remarcă totuși faptul că în speța de față, sancțiunea împotriva reclamantului nu s-a limitat la o condamnare penală: sancțiunea impusă acestuia nu a fost „cea mai ușoară cu putință”, din contră, a fost semnificativă, iar statutul de avocat a acestuia a fost invocat tocmai pentru a justifica o sancțiune mai severă.

3. Concluzie

177. În lumina aspectelor menționate anterior, Curtea constată că hotărârea pronunțată împotriva reclamantului pentru complicitate la defăimare poate fi privită drept o ingerință disproporționată în dreptul acestuia de a-și folosi libertatea de expresie și nu a fost prin urmare „necesară într-o societate democratică” în sensul Articolului 10 din Convenție.

178. Prin urmare, a avut loc o încălcare a Articolului 10 din Convenție.

III. APLICAREA ARTICOLULUI 41 DIN CONVENȚIE

179. Articolul 41 din Convenție prevede că:

„În cazul în care Curtea declară că a avut loc o încălcare a Convenției sau al Protocoalelor sale și dacă dreptul intern al Înaltei Părți Contractante nu permite decât o înlăturare incompletă a consecințelor acestei încălcări, Curtea acordă părții lezate, dacă este cazul, o reparație echitabilă.”

A. Despăgubiri

180. Reclamantul a solicitat suma de 4.270 euro cu titlu de despăgubiri materiale, pentru sumele pe care a fost condamnat să le plătească în baza hotărârii pronunțate împotriva sa și suma de 20.000 euro cu titlu de despăgubiri nemateriale, pentru încălcarea Articolelor 6 și 10 din Convenție.

181. Guvernul nu a emis în fața Marii Camere nici un comentariu cu privire la aceste solicitări.

182. Curtea constată că reclamantul a fost obligat la plata unei amenzi în valoare de 4000 euro și a unei sume de 1000 de euro către d-na Judecătoare M. cu titlul de costuri și cheltuieli, pe lângă suma de 7500 euro cu titlul de despăgubiri pentru fiecare dintre judecători, sumă care trebuia plătită în solidar cu ceilalți acuzați și 4000 euro pentru costurile suportate de Judecătorul L.L. (vezi alineatul 46 de mai sus). Curtea consideră așadar că există o legătură causală suficientă între despăgubirile materiale pretinse și încălcarea prevăzută în Articolul 6, și mai ales în Articolul 10 din Convenție. Prin urmare este adecvat să decidă, cu titlu de despăgubiri materiale, rambursarea sumelor pe care reclamantul a fost nevoit să le plătească, în limita indicată în solicitarea acestuia, și anume 4.270 euro, echivalentul amenzii, plus taxele și cheltuielile de judecată achitate la Trezorerie.

183. Curtea constată de asemenea că reclamantul a solicitat în mod clar despăgubiri nemateriale pentru condamnarea sa penală și, pronunțându-se pe un temei echitabil, îi acordă suma de 15.000 euro în temeiul respectiv.

B. Costuri și cheltuieli de judecată

184. Reclamantul a solicitat 26.718, 80 euro cu titlul de costuri și cheltuieli de judecată pentru acțiunile derulate în fața Curții.

185. Guvernul nu a formulat nici un comentariu în fața Marii Camere față de solicitarea prezentată de reclamant.

186. Curtea reiterează faptul că respectivele costuri și cheltuieli de judecată nu vor fi stabilite conform Articolului 41 decât dacă s-a stabilit că sunt reale și că au avut o valoare rezonabilă (vezi, printre multe alte autorități, *Iatridis c. Grecia* [GC] (reparație echitabilă), nr. 31107/96, § 54, CEDO 2000-XI; *Beyeler c. Italia* (reparație echitabilă) [GC], nr. 33202/96, § 27, 28 mai 2002; și *Kurić și Alții c. Slovenia* (reparație echitabilă) [GC], nr. 26828/06, CEDO 2014).

187. În speța de față, având în vedere documentele aflate în posesia sa și criteriile sus-menționate, Marea Cameră decide că este rezonabil să acorde reclamantului o despăgubire de 14.000 euro în acest sens.

C. Dobânzi penalizatoare

188. Curtea consideră adecvat ca rata dobânzii de întârziere să se bazeze pe rata marginală de împrumut a Băncii Centrale Europene, la care se vor adăuga trei puncte procentuale.

PENTRU TOATE ACESTE MOTIVE CURTEA DECIDE ÎN UNANIMITATE URMĂTOARELE:

1. A existat o încălcare a Articolului 6 § 1 din Convenție;

2. A existat o încălcare a Articolului 10 din Convenție;

3. Și, de asemenea, că:

(a) Statul respondent vă plăti reclamantului, în termen de trei luni, sumele următoare:

(i) 4.270 euro (patru mii două sute șaptezeci euro), plus orice taxă aplicabilă, cu titlul de despăgubiri materiale;

(ii) 15.000 euro (cincisprezece mii euro), plus orice taxă aplicabilă, cu titlul de despăgubiri nemateriale;

(iii) 14.000 euro (paisprezece mii euro), plus orice taxă aplicabilă reclamantului, cu titlul de costuri și cheltuieli de judecată;

(b) ca de la expirarea celor trei luni menționate mai sus până la achitarea sumelor să se plătească o dobândă simplă pentru sumele sus-menționate la o rată egală cu rata marginală de împrumut a Băncii Centrale Europene în perioada de întârziere plus trei puncte procentuale;

4. Respinge celelalte capete de cerere formulate de reclamant prin care solicită reparații echitabile.

Redactată în limbile engleză și franceză și comunicată în ședința publică din Clădirea CEDO de la Strasbourg, pe data de 23 aprilie 2015.

Johan Callewaert   Dean Spielmann

Grefier adjunt   Președinte

În virtutea Articolului 45 § 2 din Convenție și a Regulii 74 § 2 din Regulile Curții, hotărârea de față este însoțită de următoarele opinii separate:

(a) opinia concordantă a Judecătorului Nicolaou;

(b) opinia concordantă a Judecătorului Kūris.

D.S.

J.C.

OPINIA CONCORDANTĂ A JUDECĂTORULUI NICOLAOU

d-na Judecătoare M. de la tribunalul de primă instanță din Paris fusese deja sesizată de ceva vreme drept judecător de instrucție în speța denumită „Scientologia” când, în 1997, a fost desemnată împreună cu un alt coleg, să se ocupe de dosarul Borrel, un dosar extrem de sensibil care a dus la acțiunea de față prezentată în fața Curții. Reclamantul a acționat în calitate de avocat al părților civile în ambele spețe și a fost nemulțumit de felul în care a condus D-na Judecător M. ambele anchete, deși nu exact din aceleași motive.

În luna iunie 2000, într-un moment în care aveau loc progrese importante în speța Borrel, evenimentele au luat o turnură neplăcută în dosarul „Biserica Scientologică”. În urma unui proces inițiat de reclamant, în calitate de consilier, în care Statul a fost găsit vinovat de neglijență severă pentru felul în care a fost gestionat dosarul „Scientologia”, în această privință a fost demarată o procedură disciplinară împotriva D-nei Judecător M. S-a susținut că aceasta D-na Judecător M. a fost criticată pentru a nu fi fost suficient de preocupată și atentă în instrumentarea dosarului, nelucrând deloc la acesta timp de cinci ani, ; că, într-o procedură de soluționare pe cale amiabilă la care apelase, aceasta își depășise limitele de competență; și că nu pregătise copii ale tuturor documentelor din dosar, ceea ce făcea imposibilă reconstrucția dosarului după dispariția unor părți din dosar chiar din biroul acesteia. Aceste aspecte au fost înaintate consiliului disciplinar al judecătorilor prin decizia Ministerului Justiției.

Din păcate, hotărârea ministrului a fost făcută publică la conferința de presă a directorului său de cabinet, înainte ca d-na Judecător M și președintele curții să fi fost anunțați. Această publicitate anterioară a determinat un protest din partea judecătorilor care făceau parte din aceeași instanță. Ei și-au exprimat simpatia pentru colegii lor care au fost muștrați în acest fel și au reafirmat dreptul pe care îl au judecătorii de a fi tratați cu respectul cuvenit; acest drept nu poate fi mai mic decât dreptul pe care îl datorăm publicului larg. În cadrul unei adunări generale organizate câteva zile mai târziu, judecătorii curții respective au adoptat în unanimitate următoarea moțiune:

„Adunarea generală a judecătorilor tribunalului de mare instanță de la Paris, reunită în ședință la 4 iulie 2000, fără a contesta autoritatea ministrului justiției de a dispune proceduri disciplinare în condițiile legii, este surprinsă să aflu din presă că împotriva doamnei [M.], judecător de instrucție la Paris, a fost inițiată o astfel de acțiune, deși până în prezent nu au fost informați oficial cu privire la acestea nici judecătorul vizat, nici superiorii săi ierarhici.”

Acest Articol 6, § 1 se referă la ceea ce unul dintre judecători a declarat în ședința respectivă. El s-a exprimat în felul următor:

„În calitate de colegi nu ne este interzis să declarăm că suntem de partea d-nei Judecător [M.]. Nu ne este interzis să afirmăm că d-na Judecător [M.] se bucură de sprijinul și încrederea noastră.”

Nouă ani mai târziu, Curtea de Casație, într-un complet de 10 membri, a audiat în înfățișare finală apelul depus de reclamant împotriva sentinței penale pronunțate împotriva sa cu privire la declarațiile pe care le făcuse cu privire la d-na Judecător M. în legătură cu speța de față, adică dosarul Borrel. Judecătorul care a făcut declarația mai sus citată cu privire la modul în care Ministrul Justiției a acționat în speța “Biserica Scientologică” și care, între timp, a înaintat în carieră și a ajuns judecător al Curții de Casație și a fost și membru a completului de judecători care a judecat apelul respectiv. Reclamantul a luat cunoștință de faptul că nu a reieșit că ar fi existat un anumit subiectivism din partea judecătorului. Cu toate acestea, el a declarat faptul că numai simpla sa prezență în complet a fost suficientă pentru a crea, în sens obiectiv, o anumită temere sau suspiciune legitimă legată de lipsa unei imparțialități.

Marea Cameră este de acord cu propunerea respectivă. Curtea ia în considerare faptul că limbajul pe care l-a folosit respectivul judecător în susținerea d-nei Judecător M. putea ridica anumite semne de întrebare în mintea reclamantului cu privire la imparțialitatea pe care ar trebui să o aibă Curtea de Casație. Curtea consideră ca acest lucru este susținut de „contextul extrem de singular al speței” (alineatul 84), fiind alcătuit din inter-relaționarea mai multor relații și factori și, în special, din faptul că conflictul profesional dintre d-na Judecător M. și reclamant a luat aparența unui conflict personal, deoarece d-na Judecător a fost cea care a depus plângerea împotriva celui din urmă. Mai mult decât atât, Marea Cameră observă faptul că însăși Curtea de Apel a constatat o conexiune între cele două dosare pentru care s-a putut atribui o „reglare de conturi *ex post facto*”.

Întrebarea esențială este dacă o persoană poate avea îndoieli rezonabile cu privire la imparțialitatea Curții de Casație ca urmare a includerii în completul său a judecătorului respectiv. Rămâne o necunoscută dacă judecătorul își mai amintește ceea ce a declarat de fapt cu nouă ani în urmă sau dacă și-a dat seama, atunci când a primit dosarul, că ceea ce a făcut sau a declarat în legătură cu d-na

Judecător M. poate fi considerat ca având o anumită influență asupra imparțialității sale. Dacă s-ar fi gândit măcar puțin, atunci ne-am fi așteptat din partea lui să-i fi informat pe ceilalți membri ai completului de judecată. Nu se știe dacă și-a amintit sau nu, iar dacă și-a amintit, nu se știe dacă s-a gândit că era cazul să reflecteze asupra problemei respective. Este posibil ca el să nu se fi gândit, sau să fi spus, însă completul nu a luat în considerare acest aspect, deoarece altfel ne-am fi putut aștepta ca problema să se fi rezolvat destul de simplu prin abținerea judecătorului respectiv de la judecarea dosarului sau în alt mod, prin decizia instanței, după ce i-ar fi acordat reclamantului șansa de a fi audiat.

Guvernul nu a sugerat faptul că în asemenea dosare, sistemul francez oferă modalități de îndreptare a greșelii pe care reclamantul le-ar fi putut folosi. Prin urmare, trebuie să se înțeleagă faptul că reclamantul nu avea cum să-și prezinte dosarul în fața Curții de Casație atunci când, după comunicarea sentinței, el a aflat de participarea respectivului judecător la judecarea cauzei (a se compara cu speța *In Re Pinochet* [1999] UKHL 52 (15 ianuarie 1999), unde Camera Lorzilor a avut de a face cu un dosar similar, și s-a abținut de la a emite o hotărâre proprie). Curtea este, prin urmare, în situația nefericită de a examina dosarul în primă instanță.

Integritatea acțiunii în justiție trebuie demonstrată tuturor în termeni certți. În acest sens, este necesară adoptarea conceptului de „rezonabil” care este un termen suficient de larg și care ar putea cuprinde și rezolva chiar și cele mai pretențioase viziuni cu privire la aparența lucrurilor. Este „de o importanță fundamentală faptul că justiția nu trebuie să fie doar aplicată, ci să se și vadă public în mod evident și fără dubiu că este aplicată” (citat din Lord Hewart cu referire la dosarul *Rex c. Sussex Justices, Ex parte McCarthy* [1924] K.B. 256, la 259). În același timp, este necesar să excludem în mod ferm interpretările și propunerile fanteziste care sunt complet nerealiste.

În speța de față, nu există indicii cu privire la faptul că judecătorul respectiv a avut vreo legătură cu d-na Judecător M., alta decât legătura pe care toți ceilalți judecători care au participat la ședința respectivă au avut-o cu respectiva judecătoare ca și colegă a lor. El a utilizat forma de plural a persoanei întâi, exprimându-și deci colegial și nu personal, susținerea. El a vorbit în contextul unei ședințe a unor judecători la care toți în mod colectiv au protestat împotriva unui fapt care a fost cu siguranță o atitudine arogantă a ministerului față de ei. Acel gen de atitudine, cu un impact imediat și direct asupra d-nei Judecător M, a putut fi perceput ca fiind o lipsă de considerație față de doamna judecător. În acest caz, limbajul precum cel folosit de judecătorul în discuție ar fi fost un limbaj menit numai să restabilească echilibrul. Cu siguranță ar fi putut să-și aleagă alte cuvinte; însă nimeni nu ar fi trebuit să creadă că afirmația sa a fost menită să exprime un punct de vedere cu privire la fondul respectivelor proceduri disciplinare aflate în derulare sau, cu alte cuvinte, o judecată de valoare cu privire la modul în care s-a comportat doamna judecător M. până la acel moment. În plus, ceea ce s-a declarat a fost legat în mod exclusiv de felul în care d-na Judecător M. s-a ocupat până la acel moment de dosarul „Biserica Scientologică”. Nu avea nici o legătură cu ceea ce s-a petrecut ulterior în dosarul *Borrel*. Au trecut nouă ani de la momentul la care a fost făcută respectiva declarație și se poate presupune că oamenii și-au văzut fiecare de propria viață. Nu există nici o dovadă care ar putea sugera că un judecător al Curții de Casație a avut vreun motiv să nu divulge sau ar fi putut să nu divulge orice punct de vedere cu privire la modul în care d-na Judecător M. s-a comportat și și-a desfășurat investigațiile proprii în oricare dintre dosarele pe care le-a primit.

Prin urmare, nu prezintă judecătorii atâta încredere astfel încât în situația în care imparțialitatea unuia, aflat într-o asemenea poziție, ar putea fi în mod legitim pusă în discuție? Pentru a putea răspunde la această întrebare Curtea trebuie să stabilească ce părere are publicul larg cu privire la integritatea judecătorilor. Acest lucru este hotărâtor cu privire la respectul care poate fi manifestat față de ei sau la gradul de încredere pe care pot sau nu pot să-l recâștige. În anumite limite, cu cât este mai mare gradul de încredere, cu atât o persoană este mai puțin predispusă să creadă că anumite situații pot ridica suspiciuni. Judecătorii au contribuit ei înșiși în timp la modalitatea în care sunt percepuți. Conceptul de imparțialitate obiectivă nu poate, în opinia mea, să fie alcătuit dintr-o simplă noțiune abstractă rezultată numai din principii fără a lua în considerare realitățile sociale care stabilesc standarde practice. Judecătorii pot să nu fie perfecți – într-adevăr ei nu sunt perfecți – însă, chiar și așa, am descoperit că este greu de acceptat ca un judecător să considere în mod serios că în acest caz există posibilitatea unei prejudecăți. Cu toate acestea, problema se poate privi și din alt unghi și se poate spune că și dacă ar exista o lume ipotetică în care judecătorii sunt perfecți, beneficiind de încredere și respect nețărmurite, tot ar trebui să se demonstreze că sistemul juridic însuși este în acest sens imaculat și că este un sistem în care se exclude până și cea mai mică urmă de îndoială – o abordare mai degrabă absolută pentru care nu am o simpatie deosebită.

Indiferent de care ar putea fi abordarea cea mai bună a problemei discutate, am decis în final că punctul de vedere al tuturor membrilor Marii Camere cu privire la rezultatul posibil, ar putea fi împărtășit în mod real cu persoanele echilibrate la momentul de față și, prin urmare, în ceea ce privește problema evaluării, a fost corectă concepția legată de respectarea opiniei respective.

OPINIA CONCORDANTĂ A JUDECĂTORULUI KÜRIS

1. Părerea mea diferită față de cea a majorității este legată de două aspecte. Nici unul dintre ele nu trebuie considerat ca fiind atât de important încât să pună la îndoială constatarea generală a încălcării articolelor 6 § 1 și 10 din cadrul Convenției, cu care sunt de acord.

2. Motivarea, conform celor descrise în cadrul paragrafelor 89 până la 91 ale hotărârii, include două situații reale care sunt importante pentru dovedirea încălcării articolului 6 § 1. Prima situație este aceea că judecătorul J.M. a făcut parte din completul care a judecat dosarul reclamantului, deși se constată foarte clar faptul că „este imposibil să stabilim influența sa reală asupra deciziei”. Argumentul conform căruia judecătorul J.M. a fost numai unul din cei zece judecători din complet „nu este un argument decisiv pentru problema imparțialității obiective prevăzută de Articolul 6 § 1”, deoarece „influența sa neconstată” este considerată ca fiind cea care a afectat imparțialitatea instanței de judecată cu „o îndoială reală” (vezi alineatul 89 din hotărâre). În acest context, punctul legat de imparțialitate fiind „deschis unei îndoieli reale” se referă la imparțialitatea obiectivă a judecătorului J.M. și, prin extrapolare, a întregului complet de judecată. Curtea nu este dispusă să pună sub semnul întrebării în mod deschis imparțialitatea subiectivă a judecătorului J.M., ci, mai degrabă, consideră că faptul că reclamantul ar fi putut considera că are motive să pună sub semnul întrebării imparțialitatea subiectivă a judecătorului J.M., ar putea avea semnificație cu privire la imparțialitatea obiectivă atât a judecătorului,

cât și a întregului complet de judecată luat ca întreg. Deși Curtea nu pune la îndoială explicit și direct imparțialitatea subiectivă a judecătorului J.M., ea face acest lucru în mod implicit și indirect deoarece și numai aluzia la influența judecătorului asupra rezultatului cauzei sugerează că influența a fost în măsură să determine hotărârea care a fost nefavorabilă reclamantului și că, dacă nu ar fi fost respectiva influență, rezultatul ar fi putut fi altul.

Cea de a doua situație se referă la faptul că reclamantul nu a fost informat de faptul că judecătorul J.M. va face parte din completul de judecată care a judecat dosarul său. Dimpotrivă, din informațiile aflate la dispoziția sa în acel moment, reclamantul nu avea cum să prevadă că acest judecător va face parte din completul de judecatori care va lua decizia în dosarul său. Din cauza acestei tănuiri (indiferent de motivele ei), reclamantul „nu a avut ocazia să conteste prezenta [judecătorului] J.M. sau să depună înaintări cu privire la problema imparțialității completului de judecată în respectivul dosar” (vezi alineatul 90 din hotărâre și alineatul 52, menționate în acest document).

În opinia mea, prima situație nu are nici o relevanță juridică. Nu putem ști și nu avem cum să aflăm dacă opinia respectivului judecător J.M. exprimată pe parcursul deliberărilor din cadrul dosarului a fost în totalitate nefavorabilă reclamantului. Astfel, este doar o speculație faptul că judecătorul a avut o influență mare sau mică asupra rezultatului pe care l-a avut dosarul reclamantului. Se poate de asemenea specula cu privire la lipsa de imparțialitate a – așa cum sunt ei de obicei numiți – judecătorilor „naționali” din această Curte, în cauze care sunt declanșate împotriva Statului de unde au fost aleși, deoarece atunci când o cauză care a fost judecată de Cameră este înaintată Marii Camere în conformitate cu articolul 43 din Convenție, un asemenea judecător se vede în situația de a fi fost deja membru al unui complet de judecată care a judecat cauza la nivelul Camerei. Cu toate acestea, asemenea speculații sunt respinse prin referirea la articolul 26 § 4 din Convenție care impune în mod explicit judecătorului ales în legătură cu Înalta Parte Contractantă respectivă să fie membru din oficiu al Marii Camere. Prin urmare, includerea unui judecător „național” în completul de judecată al Marii Camere este, în cel mai oficial mod, impus chiar de către Convenție și este, în acest sens, absolut necesar.

Având în vedere asemenea situații referitoare la practica continuă de la nivelul Curții, posibilitatea legată de orice fel de speculație referitoare la „subiectivitatea” obiectivă a judecătorului J.M. și a întregului complet de judecată față de reclamant este aproape nulă. Respectivul judecător și-a exprimat susținerea față de d-na Judecător M. (a cărei relație cu reclamantul pare să fie, să spunem, problematică) cu mulți ani înainte și într-un context cu totul diferit, neexistând indicii care să arate faptul că și-ar fi exprimat vreodată opinia cu privire la cazul sau personalitatea d-lui Morice sau cu privire la întreg contextul sensibil din punct de vedere politic al speței respective, înainte de a fi decis de completul de judecată din care a făcut parte.

Bineînțeles că nu doresc să insinuez faptul că în cadrul unui tribunal francez (sau dintr-o altă țară) termenul de „necesitate absolută” cu privire la includerea unui anume judecător în cadrul unui corp judiciar care trebuie să decidă asupra unui anume dosar să fie justificată exhaustiv prin, să spunem, nimic altceva decât o referire la un statut care solicită în mod explicit o astfel de includere, în același mod în care Convenția impune includerea unor judecatori „naționali” în cadrul Marii Camere. Chiar dacă

un astfel de statut ar fi fost adoptat, există posibilitatea ca acesta să fi fost ilegal. Cu toate acestea – și nu numai în teorie - există alte motive (nu numai de natură juridică formală, ci și faptică) care ar constrânge înspre includerea unui anume judecător în cadrul unui complet de judecată sau, ca să nu ne exprimăm într-un mod prea dur, ar justifica ne-excluderea sa din cadrul acestuia. În jurisprudența curții, se pot găsi decizii și sentințe în care implicarea prealabilă a unui judecător în cadrul aceluiași dosar nu ar fi constituit o încălcare a dreptului la un proces echitabil, drept conferit de Convenție. Pentru a oferi doar câteva exemple, chiar și numai faptul că un judecător a emis deja decizii cu privire la o anumită persoană „nu poate justifica îndoieli cu privire la imparțialitatea sa” (vezi Ökten c. Turciei (dec.), nr. 22347/07, § 41, 3 noiembrie 2011); într-un dosar anterior în care Curtea a reținut că „nu s-a [putut] identifica niciun motiv de suspiciune fundamentată din faptul că trei dintre cei șapte membri ai secției disciplinare au luat parte la luarea deciziei în primă instanță” (vezi Diennet c. Franța, 26 septembrie 1995, § 38, seria A, nr. 325-A). Fiecare dosar trebuie judecat în funcție de fondul propriu. În speța de față, dacă reclamantul ar fi ridicat problema „subiectivității” Judecătorului J.M. pe parcursul derulării procesului, o astfel de afirmație ar fi fost respinsă cu fermitate ca fiind bazată pe suspiciune nefundamentată. Cu toate acestea, reclamantului i-a fost refuzată șansa de a putea supune dosarul judecății instanțelor naționale.

În acest fel, mult mai important decât „simpla” prezență a Judecătorului J.M. în instanță este faptul că Guvernul nu a reușit (sau nici măcar nu a încercat) să dovedească faptul că existau motive întemeiate care să justifice că prezența acestuia în complet a fost absolut necesară (vezi Fazlı Aslaner c. Turciei, nr. 36073/04, § 40, 4 martie 2014) sau, cu alte cuvinte, să justifice ne-excluderea sale. Eu personal cred că nu au existat astfel de temeuri, oricare ar fi fost acestea. Pe de altă parte, au existat prea puține motive solide care să sprijine excluderea judecătorului respectiv din complet doar pe baza faptului că acesta și-a exprimat susținerea față de D-na Judecător M. cu mulți ani înainte și într-un context complet diferit. Cele două situații nu au avut legătură una cu alta, chiar dacă au antrenat aceiași protagoniști aflați în contradictoriu, dar chiar și această legătură oficială fusese ștersă sau cel puțin atenuată semnificativ, datorită perioadei lungi de timp dintre cele două evenimente și datorită faptului că reclamantul însuși a admis faptul că Judecătorul J.M. nu a făcut dovada vreunei părtiniri în ceea ce îl privește (vezi alineatul 67 din sentință). Prezumția de integritate judiciară ar trebui să conteze. Și în cazul în care aceasta chiar contează, date fiind toate circumstanțele dosarului, afirmațiile cu privire la „subiectivitatea” Judecătorului J.M. ar fi trebuit respinse, în cazul în care acestea ar fi fost înaintate spre judecare instanțelor naționale. Mai mult decât atât, există posibilitatea ca reclamantul, în mod destul de rezonabil, să nu fi ridicat deloc această problemă, având în vedere aparenta netemeinicie. Lucrul care l-ar fi putut face și care l-a făcut suspicios în mod legitim a fost faptul că nu i-a fost adusă la cunoștință structura completului de judecată care a luat decizia în cazul său. Guvernul nu a reușit să ofere nici un fel de explicații pentru această tănuire. Ar fi putut Guvernul să aibă câștig de cauză în cazul acestei reclamații dacă ar fi oferit o astfel de explicație? În orice caz, sunt convins că nu ar fi putut găsi o explicație plauzibilă, deoarece, chiar dacă pot exista motive convingătoare (oricât de controversate) de natură juridică sau faptică pentru includerea unui anume judecător într-un complet de judecată, pur și simplu nu pot exista nici un fel de motive pentru a nu dezvălui persoanei a cărui dosar este pe rol numele celor care constituie completul de judecată. În acest sens, dosarul Guvernului era destinat eșecului încă de la bun început.

Prin urmare, dintre cele două situații discutate aici, doar cea de-a doua contează, în timp ce prima este doar de natură secundară. În combinația celor două, nu are semnificație independentă. Dar nu acest lucru a fost dorit de majoritate când s-a admis faptul că simpla prezență a Judecătorului J.M. „nu a fost decisivă pentru problema imparțialității obiective în conformitate cu Articolul 6 § 1”? Cu alte cuvinte, eu doar repet, într-o manieră mai extinsă, în esență același raționament? Eu cred că nu sau cel puțin nu aceasta este intenția mea. Diavolul se ascunde în detalii. În motivația majorității, se ascunde într-un singur detaliu, care este luarea în considerare, în cadrul alineatului 89, a deciziei judecătorului J.M. care a avut o „influență neconstată” asupra rezultatului în cazul reclamantului. Sunt sigur că acest indiciu nefericit ar fi trebuit omis. Orice speculație cu privire la „influența faptică” a unui judecător asupra rezultatului cauzei aruncă o umbră de îndoială inutilă și – chiar mai important – nejustificată asupra integrității aceluia judecător. Această constatare, în final, dar nu în ultimul rând, nu este în concordanță cu jurisprudența și misiunea Curții.

3. Următoarea mea discordanță față de majoritate face referire la alineatul 132 al deciziei. Aici, Curtea își reafirmă punctul de vedere, utilizat cu neatenție printre altele în speța Kyprianou c. Cipru examinat de Marea Cameră (precum și în unele dosare examinate de Cameră), potrivit căruia „statutul special” (sau „statutul specific” aici în cadrul alineatului 132) al avocaților le conferă „o poziție centrală în cadrul administrării actului de justiție” ca „intermediari între public și instanțe” (vezi Kyprianou c. Ciprului [GC], nr. 73797/01, § 173, CEDO 2005-XIII).

Nu pot fi de acord cu o astfel de caracteristică. Aceasta este o chestiune de principiu. Adjectivele „special” sau „specific” nu înseamnă „central”. Un avocat reprezintă întotdeauna o parte și prin definiție nu este capabil să ocupe „o poziție centrală în administrarea actului de justiție”. O parte nu este niciodată „centrală” și nici reprezentanții acesteia nu vor fi. Judecătorii sunt aceia care dețin o „poziție centrală în administrarea actului de justiție” (la bine sau, după cum este cazul uneori, la rău). „Intermediarii dintre public și instanțe” sunt purtătorii de cuvânt ai instanțelor, reprezentanții de presă sau – având dreptul lor – jurnaliștii, dar sub nici o formă avocații, care reprezintă părțile implicate. Un avocat acționează în interesul părții, pentru beneficiul clientului și, ca regulă, este remunerat de cel din urmă. Un avocat trebuie să țină seama de interesele părții reprezentate chiar și atunci când acestea sunt în opoziție cu interesele „publice” adică Societatea și Statul. Acest lucru nu este merit a nega sau diminua importanța funcției avocațiale. Este adevărat că ei pot chiar să contribuie la căutarea dreptății și ajută instanțele în a-și exercita misiunea, dar avocații pot de asemenea viza obstrucționarea exercitării justiției în interesul clienților lor – și fac acest lucru ocazional. Depinde. O parte reprezentată de către un avocat se poate regăsi în sala de judecată pentru a căuta dreptate, dar probabil că nu este mai puțin frecvent ca avocatul să reprezinte o parte împotriva căreia se caută dreptate.

Fiecare declarație are potențial de a fi dezvoltată, într-un dosar viitor, într-o anumită proporție. În ceea ce privește această declarație în particular, probabil că ar trebui să spun „pericol” în loc de „potențial”. Repetarea, în cadrul unei alte decizii luate de această Cameră Mare a Curții, a mantrei cu privire la avocați care ocupă în mod aparent „o poziție centrală în administrarea actului de justiție” și că sunt „intermediari între public și instanțe” îndeosebi atunci când, în jurisprudența Curții, o astfel de caracteristică nu este atribuită nicăieri către cealaltă parte, adică acuzarea, distorsionează imaginea de

ansamblu. La fel ca și în dosarul față, s-ar fi putut decide, cu nici un fel de consecințe față de constatările Curții, să nu se recurgă la această repetare inutilă.